

30'

# Rozdělení svobodou

Česká společnost po 30 letech



Rozdělení svobodou  
Česká společnost po 30 letech

Daniel Prokop, Paulína Tabery, Martin Buchtík, Tomáš Dvořák a Matouš Pilnáček

Vydal Radioservis, a. s.  
Olšanská 5, 130 00 Praha 3  
v Praze roku 2019 jako svoji 208. publikaci

Spoluautoři projektu za Český rozhlas Václav Hradecký, Petr Šabata, Ondřej Suchan

Esej Petr Pithart  
Fotografie Jan Šibík  
Tvorba grafů Petr Kočí, Jan Cibulka, Jan Boček  
Kresby Toy Box  
Typografie a sazba Český rozhlas  
Jazyková korektura Milan Pokorný

Tisk Durabo, a. s.

ISBN 978-80-88286-08-0

Obsah	
<b>1. Jak vznikl projekt Rozdělení svobodou</b>	5
<b>2. Česká společnost po 30 letech od revoluce – shrnutí výzkumu</b>	6
Jak jsme zkoumali strukturu české společnosti	6
Šest tříd české společnosti: shrnutí	8
<b>3. Popis společenských tříd v ČR po 30 letech od revoluce</b>	10
Zajištěná střední třída	10
Nastupující kosmopolitní třída	11
Tradiční pracující třída	12
Třída místních vazeb	13
Ohrožená třída	14
Strádající třída	15
<b>4. Kam se poděly české elity?</b>	16
<b>5. Kde žijí a co je ohrožuje</b>	19
Souvislost třídní struktury a regionálního prostředí	19
Exekuce, bydlení a další hrozby	20
<b>6. Jak jsou spokojeni a participují</b>	21
<b>7. Mezilidská důvěra a důvěra institucím</b>	22
<b>8. Představy o struktuře společnosti</b>	23
<b>9. Postoje vůči různým společenským skupinám</b>	25
<b>10. Rozdělovaná společnost</b>	26
Ne tak skryté nerovnosti	26
Vývoj po roce 1989	27
Migrace	27
Rozdělení zdáním	28
Životní prostředí	28
<b>11. Role vzdělání a mobilita tříd</b>	30
Jak se dědí vzdělání a jak to souvisí s třídní příslušností	30
Přenos na další generaci – aspirace rodičů na vzdělání dětí	31
<b>12. Posledních sto let – posledních třicet let. Od lehkomyšlné euforie k zatuhlé nedůvěře</b>	32



## Jak vznikl projekt Rozdělení svobodou

Řekli jsme si v Českém rozhlasu, že se pokusíme dát třicátému výročí návratu svobody nějaký obsah. Užitečný, inspirativní, Václav Havel by řekl smysluplný. Poměrně rychle jsme dospěli k sousloví „rozdělená společnost“. A zjistili jsme, že jsou to slova velmi často používaná, ale jejich význam je nekonkrétní, nepřesný, vágní.

Je česká společnost rozdělená jinak než před dvaceti pěti nebo padesáti pěti lety? Je rozdělená jinak než společnosti v dalších zemích Evropy? Není to přirozený stav, že je společnost rozdělená? A pokud je to naopak příznak společenské nemoci, jak to zjistit a jak chorobu případně léčit?

S těmito otázkami jsme oslovili mnoho odborníků – především v Akademii věd České republiky – a s překvapením jsme zjistili, že důkladná a komplexní analýza české „rozdělené společnosti“ neexistuje. Máme řadu pronikavých pohledů na dílčí problémy, ale celkový obraz chybí. Získat ho a rozproudit debatu o „rozdělené společnosti“ nám přišlo jako důstojné naplnění třicátého výročí od pádu železné opony.

Oslovili jsme sociologa Daniela Prokopa a jeho dva kolegy – Paulínu Tabery ze Sociologického ústavu AV ČR a Martina Buchtíka, ředitele STEM Ústavu empirických výzkumů, díky nimž vzniklo originální zadání výzkumu Česká společnost po 30 letech. Český rozhlas zadal u agentur, s nimiž dlouhodobě spolupracuje, sběr dat na vzorku více než čtyř tisíc respondentů.

A nyní držíte v rukou publikaci, která popisuje základní výsledky. Budou mít výrazný otisk ve vysílání Českého rozhlasu, poskytujeme je odborné i laické veřejnosti a budou i základem debat expertů, politiků či aktérů, které Český rozhlas zorganizuje.

Ve všech těchto ohledech představují výsledky projektu Rozdělení svobodou podle nás veřejnou službu, jsou obecně užitečné, inspirativní a smysluplné.

René Zavoral  
generální ředitel  
Českého rozhlasu



SPOJENI HOKEJEM. Říkali mu „Turnaj století“, protože se poprvé na olympiádě sešly všechny hvězdy světového hokeje. Namísto velmocí Kanady nebo Ruska ho ale senzačně vyhráli Češi s Dominikem Haškem a Jaromírem Jágreem v čele. Devět let po revoluci česká náměští opět zaplnily stovky tisíc lidí.

## Česká společnost po 30 letech od revoluce – shrnutí výzkumu

Jaká je struktura české společnosti po třiceti letech od sametové revoluce? Jsme skutečně rozděleni na hrstku elit a „běžný lid“, který za touto elitou zaostává, jak společnost líčí populističtí politici? Nebo se ve společnosti zformovaly nové nerovnosti a dělicí linie a je stále aktuální zkoumat její stratifikaci či chcete-li třídní strukturu? A jak velká a silná je ona mytická střední třída, k níž se často odvoláváme, aniž bychom vyjasnili, co jí myslíme?

Tyto a další otázky jsme si kladli ve výzkumu Česká společnost po 30 letech. K tomu ale ještě jednu otázku zásadní, bez níž by hledání nových společenských tříd nemělo smysl. Jak souvisí společenská pozice člověka s pocitem životní spokojenosti, s typy problémů, kterým musí čelit, důvěrou v ostatní lidi a důvěrou v politické instituce? Liší se různé společenské třídy v přesvědčení, že mohou ovlivňovat dění kolem sebe, v důvěře institucím a ostatním lidem a v to, že demokracie je nejlepší způsob vlády?

Často říkáme, že společnost je rozdělená, a myslíme tím většinou postojové štěpení v otázkách jako migrace a prozápadní směřování, v míře podpory autoritářských hodnot či liberalismu nebo v důrazu na ochranu klimatu. Štěpí se ale skutečně česká společnost do dvou nesmiřitelných názorových skupin? A jak tyto postoje souvisejí s pozicí člověka ve stratifikované společnosti?

### JAK JSME ZKOUMALI STRUKTURU ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Pozice a jistota člověka ve společnosti není pouze důsledkem výše příjmu a majetku. Existují lidé, kteří mají solidní příjmy, ale chybí jim společenské kontakty a znalosti, které by jim v rychle se měnící společnosti zaručily uplatnění. Tito lidé mají nejistou budoucnost, ačkoliv na tom mohou být v současnosti ekonomicky dobře. Naopak se může stát, že lidé, kteří tyto předpoklady a znalosti mají, pracují v profesích a pozicích, které nejsou dostatečně finančně ohodnoceny. Existují skupiny, které nemají takřka nic z těchto společenských kapitálů, a ty, které mají dostatek všech.

Pro popis struktury české společnosti po 30 letech jsme se inspirovali slavným britským výzkumem Great British

Class Survey. Stejně jako její autoři jsme vycházeli z přístupu francouzského sociologa Pierre Bourdieua, který před půlstoletím ukázal, že kromě příjmu a majetku (ekonomický kapitál) je pro postavení ve společnosti klíčové, jaké mají lidé kontakty a vazby ve společnosti. Tyto sociální vazby mohou totiž pomáhat čelit krizím a získat lépe placenou práci či různé další výhody (sociální kapitál). Dále Pierre Bourdieu ukázal, že pro společenský úspěch je také důležité, nakolik sdílíte ve společnosti oceňované kulturní preference a orientace, které jsou spojeny s vyšší společenskou pozicí (kulturní kapitál).

Britští sociologové popsali touto optikou britskou společnost a rozdělili ji na sedm tříd podle různého zastoupení ekonomického, sociálního a kulturního kapitálu. V české studii vycházíme z metodologie britského výzkumu s pouze malými úpravami. Oproti britské studii zohledňujeme jako důležitý typ kapitálu i kompetence důležité v globální proměňující se společnosti: znalost jazyků a schopnost pracovat s počítačem a digitálními technologiemi. Kromě znalostí lidí různých profesí přihlížíme u sociálního kapitálu také k tomu, nakolik může respondent čerpat podporu ze svého blízkého okolí.

### JAK PRŮZKUM VZNIKL

Výzkum Česká společnost po 30 letech a tuto publikaci připravil pro Český rozhlas tým sociologů Daniel Prokop, Martin Buchtík, Paulína Tabery, Tomáš Dvořák a Matouš Pilnáček. Šetření na 4039 respondentech realizovaly v červnu 2019 agentury MEDIAN a STEM/MARK. Zúčastnili se ho respondenti z více než 1300 obcí a měst celého Česka. Výzkum probíhal kombinací online a osobního dotazování a je reprezentativní pro populaci 18 až 75 let z hlediska všech sociodemografických ukazatelů, intenzity užívání internetu i okresu bydliště a typu obce (dle míry zasažení sociálními problémy).

O autorech: Daniel Prokop se zaměřuje na chudobu a politický výzkum, založil analytickou společnost PAQ Research, působí na FSV UK. Martin Buchtík se zabývá tématy spojenými s dynamicky se proměňující společností, zejména formováním veřejného mínění a kvalitou života. Je ředitelem neziskového ústavu STEM. Paulína Tabery se zabývá metodologií sociologického výzkumu a výzkumem veřejného mínění, je vedoucí CVVM Sociologického ústavu AV ČR. Tomáš Dvořák se zaměřuje na studium populismu a kvantitativní metody, je sociologem v PAQ Research a na FSV UK. Matouš Pilnáček se zabývá metodologií sociologického výzkumu, kvantitativními metodami analýzy dat a politickým výzkumem, je analytikem CVVM Sociologického ústavu AV ČR.

## ŠEST TŘÍD ČESKÉ SPOLEČNOSTI: SHRNUÍ

Sofistikovaná statistická analýza latentních tříd ukázala, že v české společnosti se formuje šest tříd, které se výrazně liší složením svých zdrojů (kapitálů), a tím i svojí pozicí ve společnosti. Jde jednak o dva typy vyšší střední třídy: První je zajištěná svými příjmy a majetkem (*Zajištěná střední třída*), druhá má menší majetek, ale má větší potenciál do budoucna, protože může posilovat díky silným sociálním kontaktům, kulturnímu kapitálu a jazykovým a digitálním dovednostem (*Nastupující kosmopolitní třída*). Dohromady tyto dvě prosperující třídy tvoří zhruba třetinu společnosti.

Dále existují tři typy nižší střední třídy, které tvoří polovinu české populace. Jde o *Tradiční pracující třídu*, která má

solidní příjem a majetek, ale omezené další zdroje (kontakty, kulturní kapitál, nové kompetence), a *Ohroženou třídu*, která je na tom přesně naopak: sociálně a kulturně patří spíše ke středním vrstvám, ale ekonomicky velmi strádá. A nakonec je zde specifická *Třída místních vazeb*, která těží z kombinace vlastněné nemovitosti a kontaktů ve svém okolí, které ji mohou pomáhat.

Každý šestý Čech ve věku 18 až 75 let pak spadá do nejnižší třídy, kterou jsme nazvali *Strádající třída*. To proto, že postrádá vlastně všechny typy kapitálů – příjem, majetek, sociální kontakty i nové typy kompetencí a lidský kapitál.

Typ	Třída	Složení kapitálů – co je pro ni typické	Jak je velká
Vyšší střední	Zajištěná střední třída	Vysoký příjem a majetek, ale jen mírně nadprůměrný sociální kapitál (kontakty, pomoc v okolí), kulturní kapitál a nové typy kompetencí (jazyky, počítače)	22,1 %
	Nastupující kosmopolitní třída	Vysoký či nadprůměrný příjem, ale omezený majetek. Vysoký sociální kapitál, kulturní kapitál a nové typy kompetencí	11,9 %
Nižší střední	Tradiční pracující třída	Nadprůměrný příjem a majetek, ale velmi nízký sociální, kulturní kapitál i nové typy kompetencí	14,4 %
	Třída místních vazeb	Nadprůměrný majetek a sociální kapitál (kontakty, pomoc v okolí), ale nižší příjmy a kulturní kapitál a nové typy kompetencí	11,8 %
	Ohrožená třída	Solidní sociální, kulturní i lidský kapitál (nové kompetence), ale velmi nízký majetek a příjmy	22,2 %
Nižší	Strádající třída	Velmi nízký příjem, majetek a zároveň malý sociální kapitál a nové typy kompetencí	17,6 %

Na rozdíl od Velké Británie v Česku nelze nalézt třídu, která by měla velmi vysoké všechny typy kapitálů a zároveň tvořila více než 0,5 až 1 % populace. Otázce formování elit, které v krátké porevoluční historii ještě nestačily nakumulovat všechny typy kapitálu, se věnuje kapitola Kam zmizely elity.

### KTERÉ KAPITÁLY JSME ZKOUMALI A JAK

Sociolog Michael Savage využil v Great British Class Survey tři typy kapitálů – ekonomický, sociální a kulturní –, z nichž každý měl dvě dimenze. V české třídní studii jsme jeho přístup aktualizovali s přihlédnutím ke specifikům české společnosti, mezi něž patří: možnost (ne)znalosti západních jazyků, příjmově nivelizovanější a méně metropolitní prostředí postkomunistické země, zvyšující se důležitost lokálních sociálních vazeb, vyšší genderové rozdíly v příjmu (zaměření se na příjem domácnosti) a menší oddělení vysoké kultury v kulturních preferencích.

#### Ekonomický kapitál:

Dimenze 1: Příjem domácnosti přepočtený na její velikost (spotřební jednotky).

Dimenze 2: Majetek domácnosti zahrnující nemovitosti, úspory a další typy majetku.

#### Sociální kapitál:

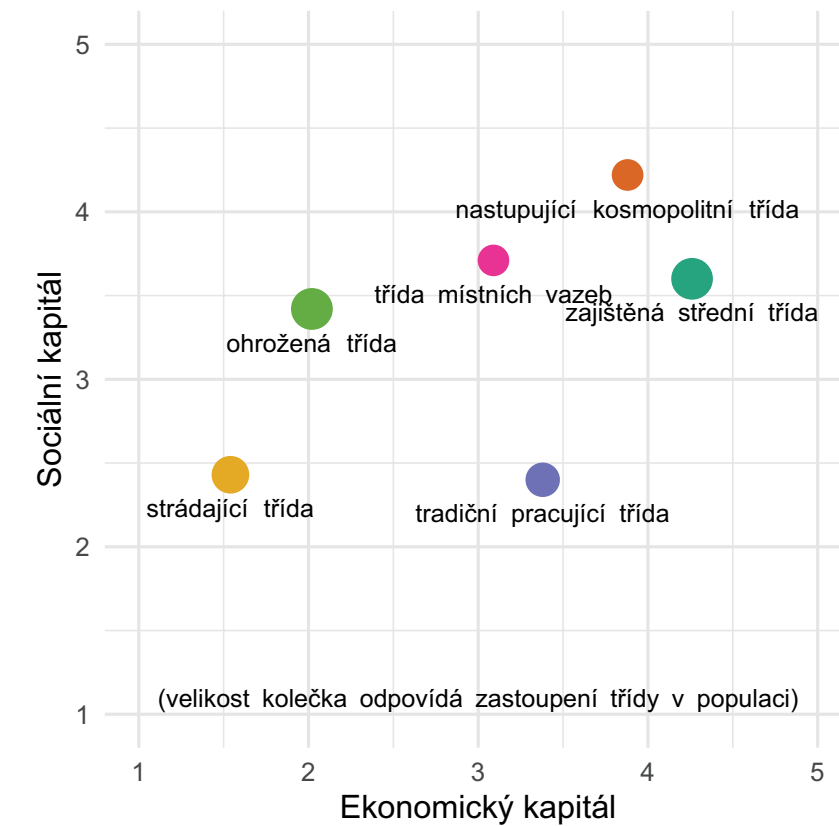
Dimenze 1: Celkový rozsah a prestiž sociální sítě – měřeno přes pracovní pozice, jejichž zástupce respondent zná (ASC).

Dimenze 2: Pomáhající kapitál: Zda má respondent ve svém okolí lidí, kteří mu poradí s finančními a právními věcmi, pohlídají děti či pomohou v nemoci a v domácnosti.

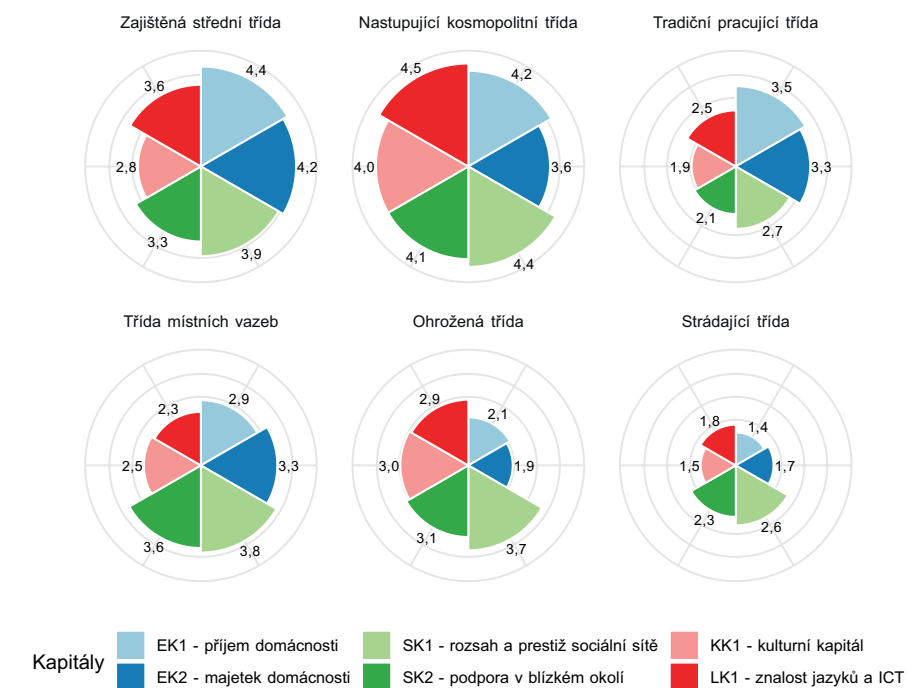
#### Kulturní a lidský kapitál:

Dimenze 1: Kulturní kapitál: Celková míra participace na aktivitách spojených s vyšší kulturou (divadla, muzea, výstavy atd.) i nastupující kulturou (quality TV, moderní koncerty apod.).  
Dimenze 2: Nové kompetence (lidský kapitál): Znalost angličtiny a dalšího západního jazyka a ICT kompetence (schopnost a sebedůvěra při práci s počítačem a na webu).

## Pozice tříd z hlediska různých kapitálů



## Rozdělení kapitálů mezi společenskými třídami



## Popis společenských tříd v ČR po 30 letech od revoluce

### Zajištěná střední třída

*Zajištěná střední třída* zahrnuje 22 % obyvatel ČR. Je typická vysokými příjmy a majetkem. Tento ekonomický kapitál je spojen s nadprůměrnou sítí sociálních kontaktů, kulturním kapitálem a znalostmi ICT (informačních a komunikačních technologií) a jazyků. Stručně řečeno – jde o třídu nejbohatší a zajištěnou, která ale má ve srovnání s druhou *Nastupující kosmopolitní třídou* poněkud menší zdroje a znalosti v oblastech důležitých v moderní globalizované společnosti. Proto také může mít omezené šance dále bohatnout a stát se společenskou elitou.

Nejčastěji jde o lidi ve středním věku. Z profesního hlediska mezi nimi nalezneme zejména specialisty a odborné pracovníky napříč různými obory včetně odborných pracovníků v průmyslu, státní správě a v soukromých firmách. Je tu výrazně nadprůměrný počet manažerů, řídicích pracovníků a ředitelů firem a podniků (tyto řídicí skupiny tvoří asi 36 % *Zajištěné střední třídy*).

Kde je potkáte? Charakteristickým znakem této třídy je, že žije ve velkých městech, ale ještě častěji v příměstských sateletech. Díky vysokým příjmům má již většina splacené vlastní bydlení (56 %) a trochu usedlejší životní styl.

Trochu slabší úroveň lidského kapitálu, tedy ICT a jazykových znalostí, ve srovnání s *Nastupující kosmopolitní třídou* je dána věkem, ne však rozdílem celé generace – dvě vyšší střední třídy dělí v průměru 7 let, tedy zdánlivě malý, ale přece zásadní rozdíl. Lidé ze *Zajištěné střední třídy* se totiž častěji vzdělávali a vstupovali na trh práce v období transformace, a zároveň v období před plným nástupem digitálních technologií. Je to třída čerpající z dědictví postkomunistické společenské transformace, která ale ještě nevyrostla v novém světě.

Pro *Zajištěnou střední třídu* je dále charakteristické, že sice zná lidi různých profesí, avšak má průměrnou síť podpůrných kontaktů z řad přátel a blízkých, kteří mohou poskytnout pomoc v případě profesních či osobních problémů. To je zřejmě projevem méně aktivního životního stylu a preferencí části této skupiny žít v předměstských oblastech, kde existuje méně příležitostí pro různé kulturní aktivity. Zároveň jsou tito lidé částečně odtrženi od nejbližších sociálních vazeb poskytujících sociální oporu. Do jisté míry se také může jednat o efekt věku: často totiž jde o lidi z generace, která se už stará o svoje rodiče, a ještě o svoje děti.



### Nastupující kosmopolitní třída

*Nastupující kosmopolitní třída* zahrnuje 12 % obyvatel ČR a je pro ni charakteristické, že má velmi vysoké všechny typy zkoumaných kapitálů s jednou výjimkou. Tou je majetek, který (ještě) nenahradila, a je tudíž jen mírně nadprůměrný. Lidé z *Nastupující kosmopolitní třídy* mají značné příjmy a sociální kapitál. Ten je vysoký jak z hlediska prestiže kontaktů (znají právníky, lékaře, IT specialisty), tak z hlediska podpůrné sítě známých, přátel a rodiny. Příslušníci této třídy se rovněž umí pohybovat v digitálním prostředí a jsou vlastně jediní, kteří se bez problémů domluví západními jazyky. Silný kulturní kapitál souvisí s aktivním životním stylem zaměřeným na vyšší i moderní kulturu.

Jde o sociální třídu, která má nejvíce velkoměstský charakter. Žije nejčastěji v Praze a v centrech velkých měst. Podobně jako *Zajištěná střední třída* často žije v bohatších obcích a městech (více než polovina žije v třetině nejbohatších obcí ČR). Příslušníci této třídy jsou nejčastěji v mladším středním věku. Jsou zde ještě někteří singles, ale skoro polovina už má děti mladší 18 let.

*Nastupující kosmopolitní třída* představuje zárodek budoucí společenské elity. Již dnes je tato třída charakteristická nejsilnějším zastoupením vedoucích pracovníků, manažerů, vrcholových manažerů a ředitelů podniků (tyto řídicí pozice zastává 41 % z nich). Z hlediska oborů jsou častěji zastoupeni pracovníci v IT (zejména analytici, vývojáři aplikací), specialisté v oblasti financí a specialisté v technických oborech. Zatím nižší majetek je dán nižším věkem. Nicméně v budoucnu bude i majetek postupně růst tak, jak budou tito lidé posilovat své příjmy a využívat svého vysokého lidského a sociálního kapitálu.

Nižší majetek se zatím projevuje v tom, že tito lidé ve srovnání se *Zajištěnou třídou* častěji bydlí v nájemním bydlení (ve 21 % případů, u *Zajištěné střední třídy* 8 % domácností). Tento nepoměr je dán jednak věkem, ale i rostoucí finanční nedostupností vlastního bydlení ve velkých městech, zejména v Praze a Brně. Tento fakt společně s vyšším nedoplaceným podílem hypoték může z hlediska budoucí perspektivy pro tuto třídu znamenat největší rizikový faktor.



## Tradiční pracující třída

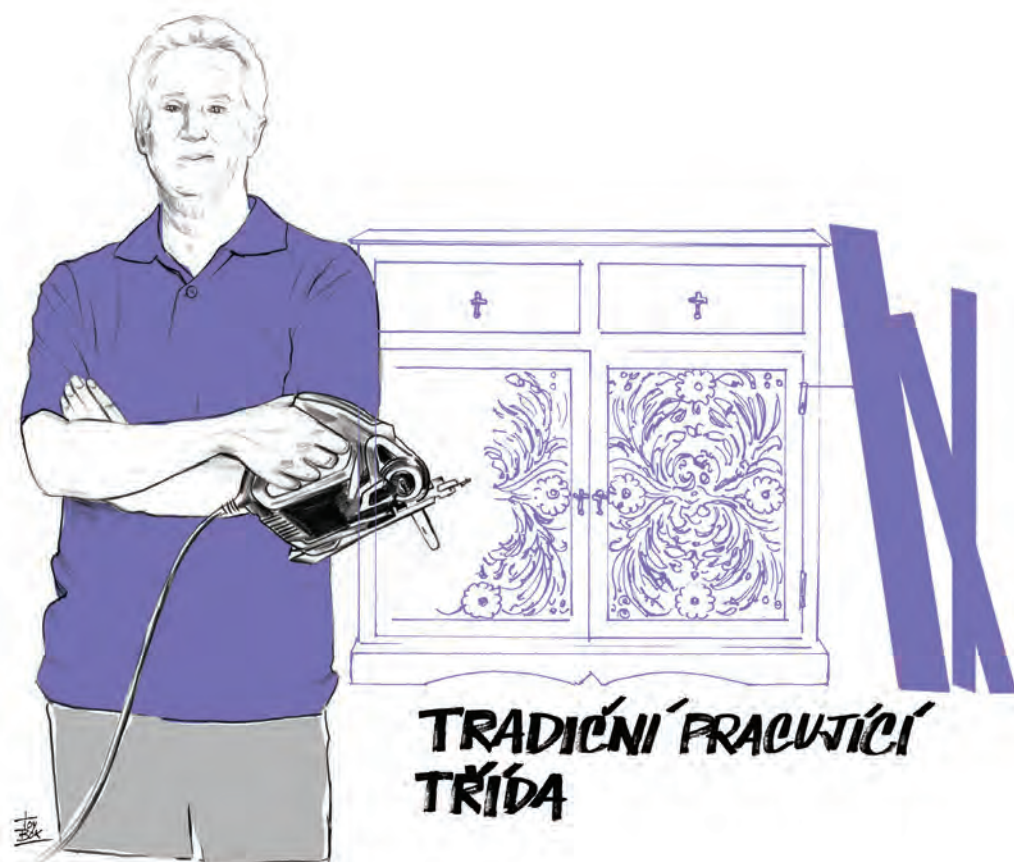
*Tradiční pracující třída* zahrnuje 14 % obyvatel ČR. Tuto třídu je možné pojmenovat jako modré límečky (dělnická třída vykonávající manuální práci), resp. se k tomuto označení velmi blíží. Charakteristickým rysem této třídy je poměrně slušný majetek a příjmy, které se pohybují mírně nad průměrem ve srovnání s ostatními třídami. Majetek pro tuto třídu představuje zejména vlastní bydlení, které je v této skupině dominantní (87 % žije ve vlastním).

Příslušníci této třídy žijí mimo Prahu, tedy spíše v malých městech a na venkově. Přibližně polovina žije v malých obcích menších než 5 tisíc obyvatel. Na rozdíl od výše zmíněných (vyšších) středních tříd jsou v této třídě zastoupeni lidé s vysokoškolským vzděláním relativně méně a výrazně převažuje středoškolské vzdělání. Věkově je pro tuto třídu charakteristický spíše střední a vyšší věk.

Z profesního hlediska obsahuje tato třída zejména manuálně pracující v tradičních a rizikovějších povoláních, která jsou relativně dobře finančně odměňována. Jde tedy často o méně kvalifikované technické pracovníky, řemeslníky, kvalifikované dělníky, řidiče nákladních automobilů nebo dále také o provozovatele maloobchodních prodejen. Jde o skupinu, která profitovala z ekonomického růstu posledních let a tím, že žije primárně na malých městech a venkově, může těžit z poměrně slušné životní úrovně.

Na druhou stranu, z hlediska všech ostatních kapitálů je postavení těchto lidí podprůměrné. Ačkoliv žijí na malých městech, nejsou zapojeni do lokálních vazeb a mají velmi omezený počet známých a příbuzných, na které se mohou obrátit v případě, když potřebují pomoci v právních či finančních otázkách. Malý sociální kapitál mají také z hlediska prestiže sociálních kontaktů, neznají právníky, lékaře, IT specialisty a ani další podobné profese.

Úroveň vzdělání a vyšší věk vedou k nižší úrovni lidského kapitálu. Tito lidé neumí příliš anglicky a mají pouze velmi základní znalosti v oblasti ICT. Jejich životní styl je spíše pasivní, což vyplývá z velikosti obcí, ve kterých žijí, a z nízké míry sociálních vazeb a zapojení do místního života. *Tradiční pracující třída* představuje skupinu lidí, která má rozporuplné postavení v sociální struktuře české společnosti. Ekonomicky se jí momentálně daří, nicméně kvůli absenci dalších kapitálů může být její postavení v budoucnu ohroženo z důvodu ekonomických krizí či transformace ekonomiky pod vlivem globalizace a automatizace.



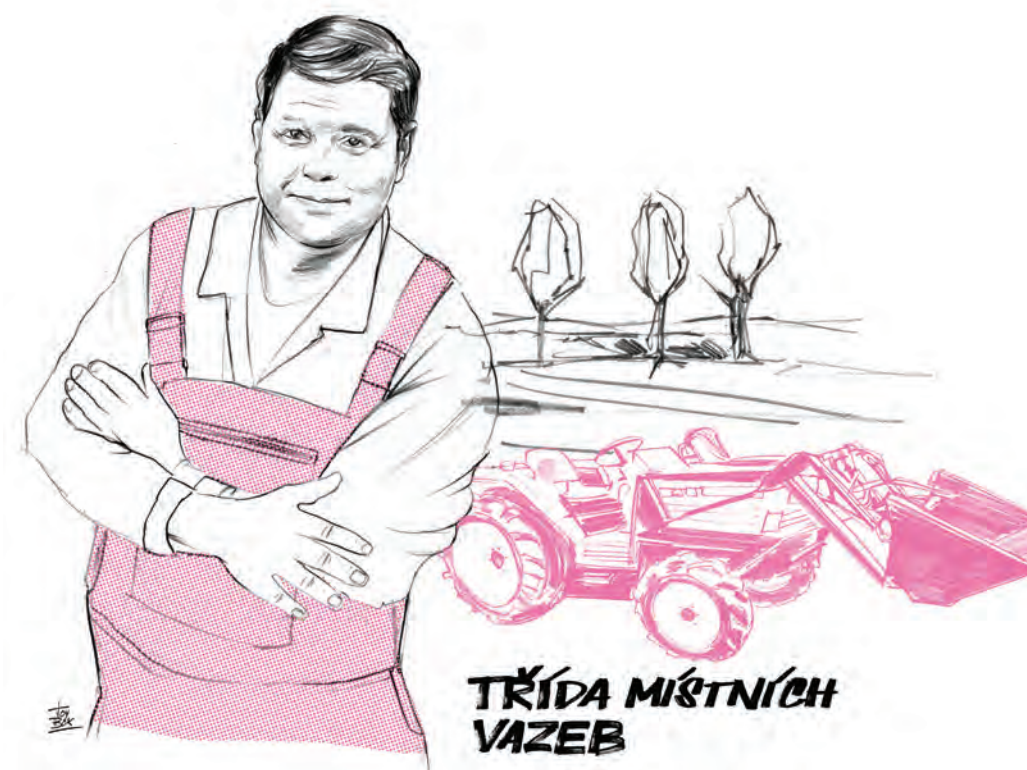
## Třída místních vazeb

Zahrnuje 12 % obyvatel ČR a představuje společně s *Nastupující kosmopolitní třídou* nejmenší segment. Jejím charakteristickým rysem je nadprůměrný majetek ve formě bydlení a velmi silný sociální kapitál. Tito lidé mají dobré kontakty v prestižních profesích, a zároveň mají vždy na koho se obrátit, pokud potřebují pomoc ať již v profesním, nebo osobním životě. Žijí primárně na venkově a v malých obcích. V této třídě jsou velmi málo zastoupeni mladí lidé do 25 let, a naopak je pro ni charakteristické silnější zastoupení lidí v pokročilejším věku, s čímž je spojen klidnější život na venkově.

Profesně se tato třída skládá z kvalifikovaných i nekvalifikovaných odborných pracovníků, kteří mají spíše podprůměrné příjmy. Z hlediska životní úrovně jsou členové této třídy zajištěni zejména díky majetku v podobě bydlení (89 % žije ve vlastním). Nižší životní náklady života mimo městská centra jim relativně zvyšují hodnotu příjmů, a tím i životní úroveň. Z těchto důvodů nejsou příliš zasaženi socioekonomickými problémy a nejsou bezprostředně ohroženi nezaměstnaností nebo exekucemi.

Jde o třídu, která má venkovský charakter a která bude unikátní pro Českou republiku, pro kterou je z hlediska mezinárodního srovnání typický velký počet malých obcí. Ačkoliv znalosti ICT a cizích jazyků mají příslušníci této třídy spíše nízké, je možné, že by mohli mít i vyšší příjmy, pokud by více využívali svých vazeb a kontaktů mezi svými prestižními přáteli a známými. Tuto třídu charakterizuje také nízká míra užívání internetu (pouze 63 % užívá internet denně a celá třetina velmi nepravidelně).

*Třída místních vazeb* je unikátním typem třídy, která je charakteristická intenzivním propojením s venkovskou komunitou, a to jak majetkově (bydlením), tak svým silným napojením na místní sociální kontakty. Relativně nižší životní náklady života na venkově nenutí tuto třídu usilovat o vyšší příjmy. Trendy na pracovním trhu (digitalizace, automatizace) tak pro ni v současnosti a ani v blízké budoucnosti nepředstavují výraznější ohrožení.



## Ohrožená třída

Do této třídy patří 22 % Čechů. Jde o nižší střední třídu, pro kterou jsou typické podprůměrné příjmy a majetky. Generačně patří do této třídy lidé ze všech věkových skupin. Vzdělání mají členové této třídy spíše průměrné, převažuje středoškolské s maturitou i bez ní. Profesně nalezneme v této třídě často řadové administrativní pracovníky a řadové zaměstnance ve službách. Pokud do této třídy patří řídicí pracovníci, tak pouze nižší vedoucí v hůře placené administrativě a sektorech ekonomiky. Tito lidé sice mají průměrné (resp. mírně podprůměrné) znalosti jazyků a ICT, ale chybí jim specifické znalosti a kompetence, aby se dokázali na trhu práce lépe uplatnit. Jejich znalosti ICT a jazyků nejsou dostatečné pro pozice odborných specialistů, které jsou lépe placené. Proto často pracují ve špatně ohodnocených zaměstnáních, ačkoliv mají formální vzdělání, které by jim umožnilo získat kvalifikovanější a lépe placené pozice.

Ačkoliv mají velmi nízké majetky a příjmy, disponují nadprůměrným sociálním kapitálem. Mají kontakty v prestižnějších profesích (mezi právníky, lékaři, IT specialisty apod.) a mají také na koho se obrátit, pokud potřebují poradit. Představují tak určitý protipól *Tradiční pracující třídy* („modré límečky“), pro kterou jsou typické vyšší příjmy a majetky, ale mají nízký sociální kapitál. V *Ohrožené třídě* jsou také výrazně častěji zastoupeny ženy (62 %).

Nízké majetky a příjmy se také projevují v bydlení, kdy tato třída vykazuje druhý nejvyšší poměr nájemního bydlení (38 %, pro ČR 22 %). Celkové ohrožení je v této skupině podmíněno i tím, že jde často o rodiny s dětmi, resp. s matkou na rodičovské, s relativně častějšími situacemi ztráty zaměstnání.

Celková pozice této třídy je rozporuplná. Na jednu stranu má potenciál k lepšímu postavení, a zejména k vyšším příjmům a majetkům. Na druhou stranu nízký ekonomický kapitál a spíše nevýhodná pozice na trhu práce vedou v kombinaci s častými rozvody k ohrožujícím životním situacím. V této třídě jsou tak již například relativně častější exekuce, ztráty zaměstnání a dlouhodobá nezaměstnanost.

*Ohrožená třída* je městskou třídou, která nevyužila ekonomické konjunktury posledního desetiletí, a ačkoliv má potenciál k růstu, v případě ekonomické krize může dojít i k dalším ohrožením a výrazným propadům. Jde o zapomenutou třídu, která netěží z globalizace, nástupu digitalizace a pravděpodobně nedokáže zachytit ani budoucí trendy. Jde o třídu, ve které má ohrožení i genderový aspekt.



## Strádající třída

*Strádající třída*, která tvoří 18 % české populace, nedisponuje žádným typem společenského kapitálu. Zastoupení všech typů je zde výrazně podprůměrné.

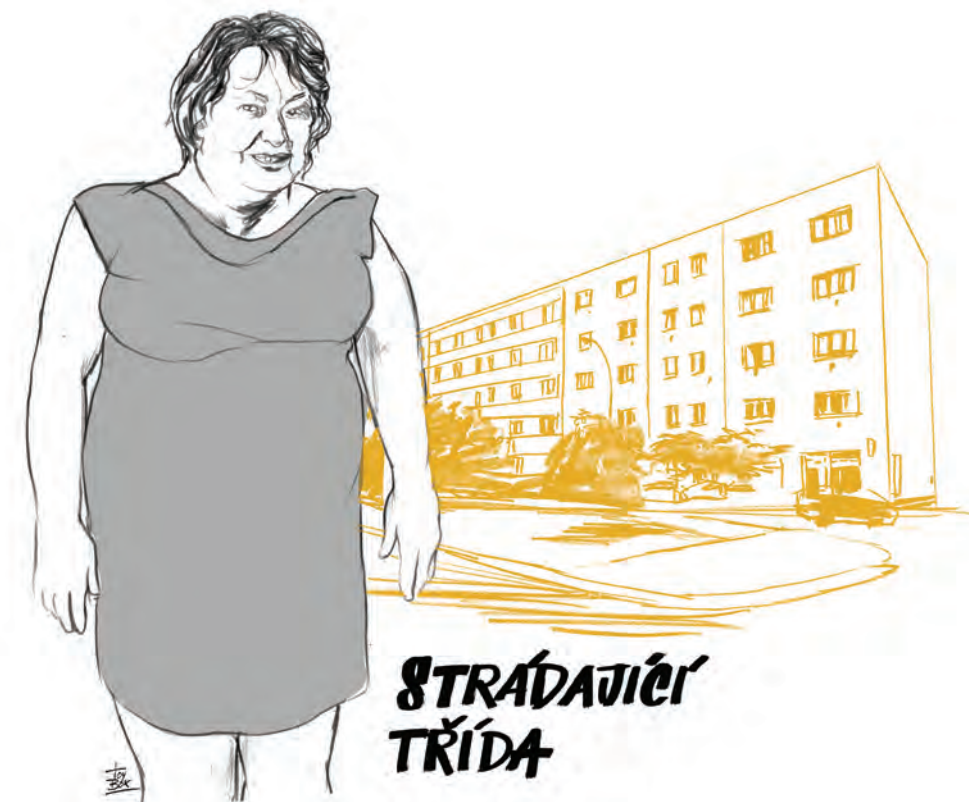
V této třídě převažuje podprůměrné vzdělání (dokonce 22 % se základním vzděláním) a spíše vyšší věk. Tito lidé žijí obvykle ve středních nebo větších městech, ovšem s výjimkou Prahy. Výrazně častěji ve srovnání s ostatními třídami žijí v regionech, které jsou ve zvýšené míře postiženy strukturálními problémy a nízkou životní úrovní, tedy v Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském kraji. Míra nezaměstnanosti je ve srovnání s ostatními třídami nejvyšší (přesahuje 6 %). Z profesního hlediska jsou v této třídě výrazně častěji zastoupeny profese pomocných pracovníků, zaměstnanců ve stavebnictví, neodborných manuálních pracovníků, prodavačů nebo pracovníků v prodejnách. Také jsou častěji zastoupeny ženy (60 %).

Jde o nízkou kvalifikovanou zaměstnanost, kteří pracují v nejhůře placených profesích, a zároveň nemají schopnosti, aby získali lépe placené pozice. Nízké majetky a neexistující sociální kapitál ve formě podpůrné sítě rodiny, známých a přátel činí tuto třídu výrazně ohroženou různými rizikovými faktory. Nízké majetky souvisejí se silným zastoupením nájemního bydlení (41 % což je nejvíce ze všech tříd) a častějším zastoupením nestabilních forem bydlení.

Z těchto důvodů jde o třídu, která nejčastěji čelí socioekonomickým problémům zahrnujícím nezaměstnanost a exekuce. Jelikož její příslušníci nemají kontakty v prestižnějších profesích a disponují minimálními ICT znalostmi (pouze polovina používá internet denně, což je nejméně ze všech tříd), mají malé možnosti zlepšit svou situaci a společenské postavení.

Část této třídy tvoří důchodci, kteří díky méně prestižním a hůře placeným profesím nenakumulovali žádný společenský kapitál, a nezaměstnaní a chudí v předdůchodovém věku. Ale určitou část tvoří také mladí lidé (14 %) a střední ročníky (32 %). *Strádající třída* tak zasahuje všechny generace a věkové skupiny a nelze říci, že by byla věkově limitována.

Zatímco u ostatních tříd je možné nalézt vždy alespoň jednu formu kapitálu, která je nadprůměrná, a může pro danou třídu představovat určitou oporu, *Strádající třída* má všechny kapitály velmi slabé. Jsou to lidé, kteří neprofitují z ekonomického růstu posledních let, například na rozdíl od kvalifikovanější *Tradiční pracující třídy*, a zároveň nemají zdroje pro zlepšení své situace.







## Kam se poděly české elity?

Přestože na základě našeho výzkumu nemůžeme v rámci české společnosti hovořit o jedné, homogenní elitě, která by tvořila samostatnou třídu, neznamená to, že by české elity neexistovaly. Vývoj porevolučních elit je specifický a ani po třiceti letech není nijak usazený. Pro vývoj elit jako samostatné třídy, která je specifická velmi vysokým ekonomickým, kulturním i sociálním kapitálem, je klíčové mezigenerační předávání sociálního postavení nejen v podobě majetku, ale také třeba vztahové sítě nebo kulturního zázemí. Toto předávání samozřejmě bylo v posledních sto

letech prakticky v každé generaci přerušené nebo alespoň velmi komplikované, na rozdíl třeba od Velké Británie, kde tato skupina tvoří 6 % obyvatelstva. Sametová revoluce před třiceti lety podobu elit výrazně proměnila, ale nezměnila zcela. Jak ukazuje výzkum STEM z roku 2001, 39 % příslušníků elit bylo před rokem 1989 členy KSČ, výrazně se ale narušil do té doby zažitý princip seniority, který se do našeho prostoru znovu nevrátil. Naopak se nemění to, že většinu elit stále tvoří muži.

Elity dnešní společnosti jsou vnitřně velmi rozdílné, různé skupiny mají různé míry vzájemných vazeb a spřízněnosti. Za elity můžeme považovat jednak skupiny z oblasti vlády a státní správy, především politické elity, tj. poslance a vrcholné

představitelů politických stran napříč celým spektrem včetně představitelů měst a krajů, ale i představitelů veřejných institucí a podniků s velkou účastí státu a zástupce ČR v mezinárodních institucích, jako je například Evropská unie nebo OSN. Druhou skupinou jsou pak elity soukromého hospodářského sektoru, ať už jde o majitele velkých podniků, dynamicky se rozvíjejících startupů, vysoce postavené manažery nebo ředitele působící v nadnárodních korporacích. Další elity se rekrutují z majitelů nebo významných komentátorů jednotlivých sdělovacích prostředků, elity v oblasti občanské společnosti, kultury, vědy a církvi, elity bezpečnostních složek, jako je armáda, policie nebo integrovaný záchranný systém. Každá z těchto skupin si s sebou

nese svoji svěbytnou historii, jež se odráží v jejich společenském zakotvení, v životních podmínkách i v jejich názorech a postojích.

Z našich analýz a předchozích studií mezi elitami vyplývá, že i v širším pojetí mluvíme o polovině procenta až jednom procentu dospělé populace, hovoříme tedy o desítkách tisíc lidí. Z hlediska třídního členění společnosti jsou elity většinou součástí *Zajištěné střední třídy* nebo *Nastupující kosmopolitní třídy*, která do budoucna – pokud část z ní akumuluje majetek, zajistí své příjmy a udrží si kontakty a kompetence – může být jádrem elitní třídy.



KONEC ČESKOSLOVENSKA. Na Slovensku se rozdělení Československa k 1. ledna 1993 slavilo, v Česku panovaly rozpaky. Země se sešly v Evropské unii 1. května 2004.

## Kde žijí a co je ohrožuje

### ZEMĚ STÍHANÁ EXEKUCEMI

Zhruba 800 000 lidí v České republice je v exekuci. Okolo 400 000 má exekuce několikanásobně a je bez šance se z problémů dostat jinak než osobním bankrotem. Ty však byly doposud v Česku málo přístupné a vstupovalo do nich jen okolo 20 000 lidí ročně. Exekuce podle výzkumů společnosti Median souvisejí s nižší důvěrou v právní stát a s odchody z legální práce. Exekuce nejvíce postihují obce v Karlovarském, Ústeckém a části Moravskoslezského kraje – v některých částech Česka čelí exekucím okolo čtvrtiny populace. Dalším velkým sociálním problémem současného Česka je dostupnost bydlení a nedostatečná politika řešení bytové nouze. Bez přístřeší, v ubytovnách, u známých či ve velmi zanedbaném prostředí bydlí okolo 83 000 lidí, z toho 20 000 dětí. V bohatých městech jako Praha a Brno se naopak i střední vrstvy potýkají s extrémně rostoucími cenami bytů.

Čtěte více: Mapa exekucí – data a analýzy: <http://mapaexekuci.cz/>  
Median: Exekuce v Česku – výzkum lidí v exekuci pro A2. Platforma pro sociální bydlení: Zpráva o vyloučení z bydlení za rok 2018

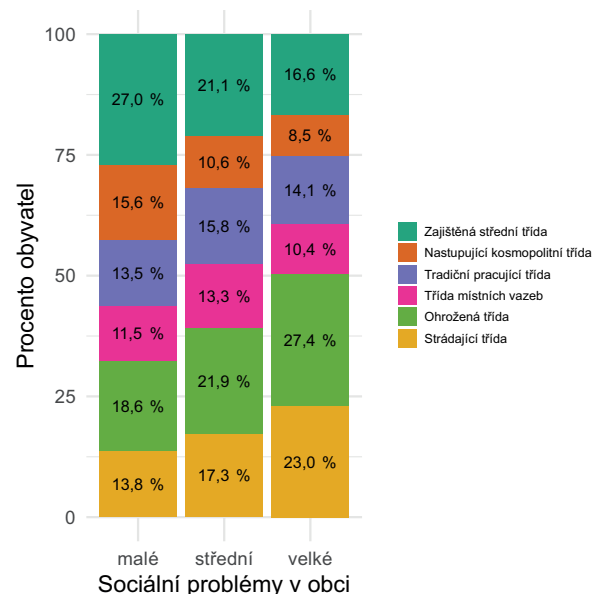
### SOUVISLOST TRÍDNÍ STRUKTURY A REGIONÁLNÍHO PROSTŘEDÍ

Trídní struktura českých regionů je velmi odlišná. Více než polovina (56 %) obyvatel Prahy patří do dvou vyšších středních tříd, naopak okolo poloviny obyvatel Karlovarského a Ústeckého kraje patří buď do *Strádající třídy* (24 % z ní), které chybí všechny společenské kapitály, nebo do *Ohrožené třídy*, která je velmi ekonomicky nestabilní (32 % z ní). *Třída místních vazeb* těžící z kontaktů a pomoci svého okolí je naopak rozšířená na venkovské Vysočině a religiózní jižní Moravě.

Nejde však jen o kraje. I v rámci jednotlivých regionů existují obce, které jsou různě postiženy sociálními problémy, jako jsou exekuce, nezaměstnanost, rozvodovost či perifernost – tedy vzdálenost od regionálních center. A prostředí obcí souvisí se sociální strukturou obyvatelstva, které v ní bydlí. Takřka polovinu obcí s malými sociálními problémy (43 %) tvoří dvě (vyšší) střední třídy. Naopak v chudých a sociálními problémy postižených obcích patří polovina obyvatel do ekonomicky nejslabších skupin české populace – *Strádající třídy* či *Ohrožené třídy*.

Vztah mezi bydlištěm a pozicí ve stratifikované české společnosti 30 let po revoluci přitom není dán jen tím, že by lidé zde měli nižší vzdělání a jiné pracovní pozice. Pokročilá analýza ukazuje, že při shodné úrovni vzdělání, pracovní pozici, věku, pohlaví a struktuře domácnosti má respondent 1,5–1,7krát vyšší šanci zařadit se do *Zajištěné střední třídy* či *Nastupující kosmopolitní třídy*, pokud bydlí v obcích nejméně postižených sociálními problémy. Naopak bydlet ve třetí nejchudší obci s nejvyššími socioekonomickými problémy přináší 1,5násobně vyšší šanci, že budete patřit k *Ohrožené* či *Strádající třídě*. Příčinné vztahy vedou zřejmě oběma směry. Obce trpí sociálními problémy logicky proto, že v nich bydlí nižší a chudší sociální třídy, ale jejich rizikové prostředí může snižovat šance posunout se do vyšších pater společnosti, a naopak zvyšovat riziko propadnutí se ze středních vrstev.

## Třídní složení obyvatelstva obcí – podle zasažení sociálními problémy



### JAK JSME DEFINOVALI SOCIÁLNÍ PROBLÉMY V OBCI

Výzkum Česká společnost po 30 letech oslovil 4039 respondentů z více než 1300 obcí všech okresů ČR. Abychom mohli prozkoumat vztah sociální struktury české společnosti a regionálních problémů, rozdělili jsme obce do tří kategorií podle toho, kolik lidí v je v nich (1) nezaměstnaných a (2) v exekuci, (3) jaká je zde naděje dožití mužů, která souvisí s kvalitou života, (4) nakolik jsou vzdáleny od okresního města – tedy zda se jedná o periferní lokality, a (5) jaká je zde míra rozvodovosti související s rozpadem sociálních vazeb.

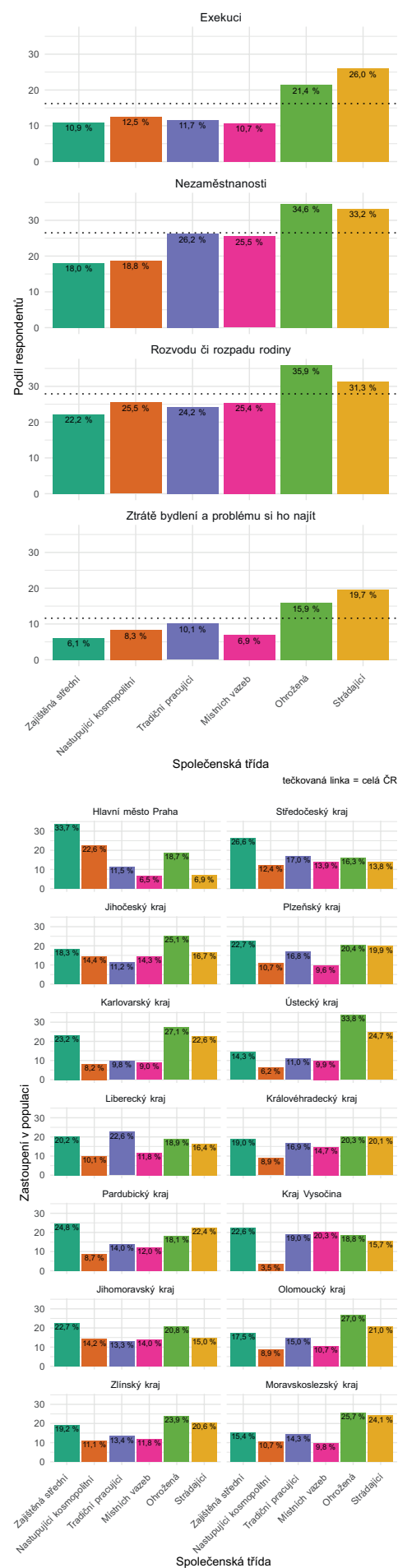
U každého z pěti ukazatelů jsme udělali pořadí obcí, to jsme zprůměrovali a obce jsme nakonec rozdělili na třetiny podle průměrného pořadí.

### EXEKUCE, BYDLENÍ A DALŠÍ HROZBY

Sociální třídy české společnosti se 30 let po revoluci také výrazně liší osobní zkušeností se sociálními a životními problémy. To, že některý člen domácnosti se v posledních deseti letech dostal do exekuce, přiznává 16 % obyvatel. Specificky se tento problém vyskytuje v nejhudší *Strádající třídě* (26 %) a výrazně zasahuje také jednu z nižších středních tříd – *Ohroženou třídu* (21 %). Podobně je tomu s nezaměstnaností a problémy v bydlení. Ztrátou bydlení a problémy najít si nové trpělo v posledních letech 12 % českých domácností, ve *Strádající třídě* to je ale 20 % a v *Ohrožené třídě* 16 %.

Právě tato perspektiva objasňuje pozici různých typů nižší střední třídy. *Ohrožená třída* jsou lidé, kteří svým lidským a kulturním kapitálem patří do středních vrstev, ale kvůli chudému regionu bydliště, nedostatečně placenému povolání či rodinné nestabilitě se ekonomicky propadli spíše k nižší třídě. *Třída místních vazeb*, která má omezený příjem a lidský i kulturní kapitál, ale je většinou zajištěna vlastnickým bydlením a čerpá podporu ze své sociální sítě, trpí sociálními problémy velmi málo.

## Čelila vaše domácnost či některý její člen v posledních deseti letech následujícím problémům?

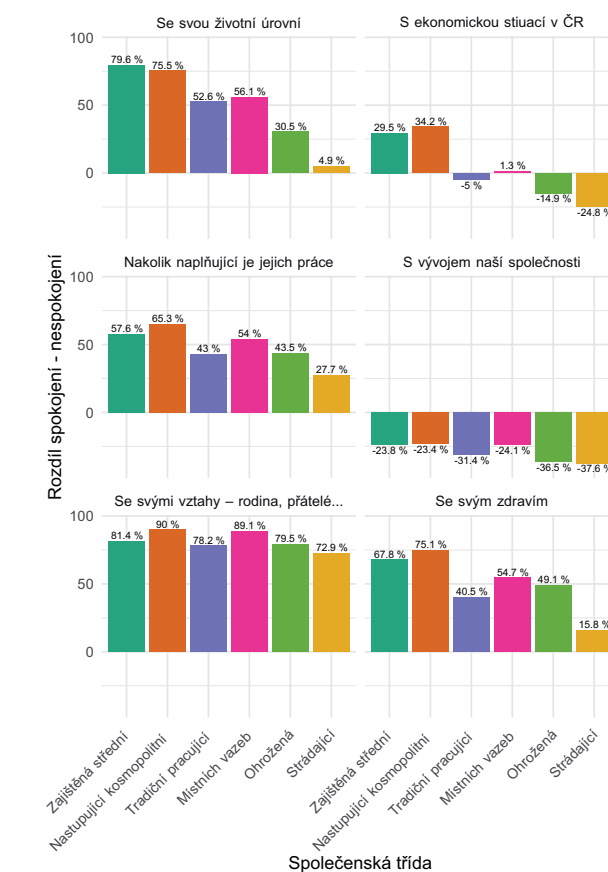


## Jak jsou spokojeni a participují

S pozicí ve společnosti souvisí i různé rozměry životní spokojenosti. *Zajištěná střední třída* a *Nastupující kosmopolitní třída* jsou nejvíce spokojeny s vlastní životní úrovní i ekonomickou situací země. *Ohrožená třída* se v těchto ekonomických rozměrech svou nespokojeností pohybuje mezi nižší střední třídou a nejhudší *Strádající třídou*. *Nastupující kosmopolitní třída* se od *Zajištěné střední třídy* liší mírně vyšší spokojeností se zábavností práce a trávením volného času – je více společenská, což souvisí s vyšším kulturním a sociálním kapitálem. Chudoba a celková společenská deprivace spolu s vyšším průměrným věkem se projevuje tím, že *Strádající třída* také subjektivně hůře hodnotí svoje zdraví. Do některých rozměrů spokojenosti třídní struktura nevstupuje (osobní vztahy) a v případě vývoje společnosti je každá ze tříd pravděpodobně nespokojená z jiných důvodů.

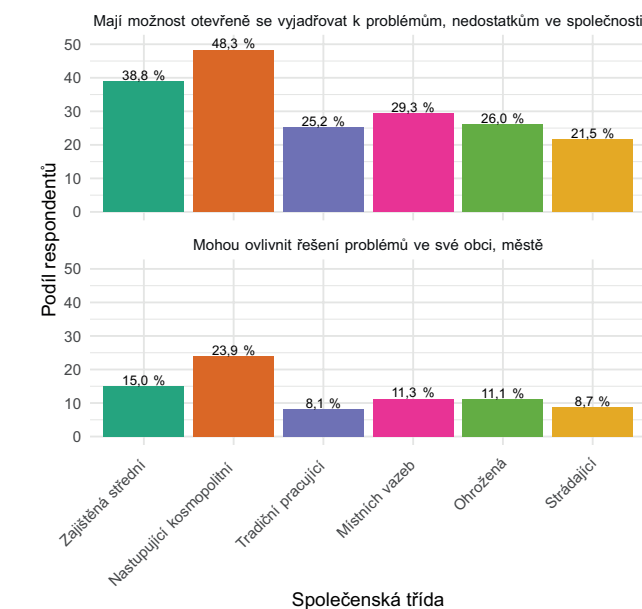
Faktorová analýza ukazuje, že v pozadí otázek jsou dva typy spokojenosti – osobní a společenská. Jak tyto typy spokojenosti souvisí s šesti typy kapitálů? Osobní spokojenost nejvíce závisí na míře sociální podpory a do jisté míry také na příjmu, majetku a kulturním kapitálu. Společenská spokojenost závisí výrazně na ekonomickém postavení.

### Spokojenost s rozměry života. Rozdíl zastoupení spokojených – nespokojených



Třídy české společnosti se také výrazně liší v pocitu možnosti participovat na chodu společnosti. Dvě vyšší střední třídy častěji cítí, že se mohou otevřeně vyjadřovat k problémům společnosti. Tento pocit souvisí s ekonomickou pozicí, ale zejména s lidským kapitálem, tedy s jazykovými a ICT dovednostmi, které podmiňují využívání online médií a sociálních sítí, a mohou tak posilovat pocit svobody vyjadřovat se ke společenským problémům. Možnost ovlivňovat řešení problémů v obci nejsilněji cítí *Nastupující kosmopolitní třída*. Tento pocit souvisí také s kulturním kapitálem, tedy aktivitami, která mohou zvyšovat angažovanost v místě bydliště. Díky relativně nízkým neekonomickým typům kapitálu má omezený pocit společenské participace *Tradiční pracující třída*.

### Nakolik souhlasíte, že lidé jako vy... (% odpovědi „určitě ano“)



## Mezilidská důvěra a důvěra institucím

### DŮVĚRA VE SPOLEČNOSTI A PROČ JI ZKOUMAT

Vysoká míra důvěry ve společnosti je spojovaná se samými pozitivními věcmi: zajišťuje ve společnosti stabilitu, soudržnost a ulehčuje mnoho procesů od obchodních transakcí po běžnou komunikaci mezi lidmi, a to proto, že v prostředí, kterému se dá důvěřovat, jsou všechny tyto úkony mnohem lehčí. Společnosti, ve kterých je nízká míra důvěry, neprospívají a toto neprospívání bývá znakem negativních jevů buď v oblasti fungování státu, nebo v mezilidských vztazích. Důvěra a zkušenosti s okolím, nejbližšími lidmi, ale i těmi, které člověk osobně nezná, a názor na celkové prostředí v zemi jsou tak naprosto zásadními prvky fungující demokracie. A právě proto je důležité zjistit, zda je míra důvěry ve společnosti stejná u všech tříd, nebo zda se třídy v tomto aspektu významně liší. Důvěru lze zkoumat z více úhlů, přičemž v našem výzkumu jsme se zaměřili na dva typy důvěry: mezilidskou důvěru a důvěru v instituce státu.

#### O důvěře více čtěte:

Sedláčková, M. Důvěra a demokracie: Přehled sociologických teorií důvěry od Tocquevillova po transformaci v postkomunistických zemích. 2013. SLON  
Čermák, D., Stachová, J. Zdroje institucionální důvěry v České republice. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2010, Vol. 46, No.5: 683–717

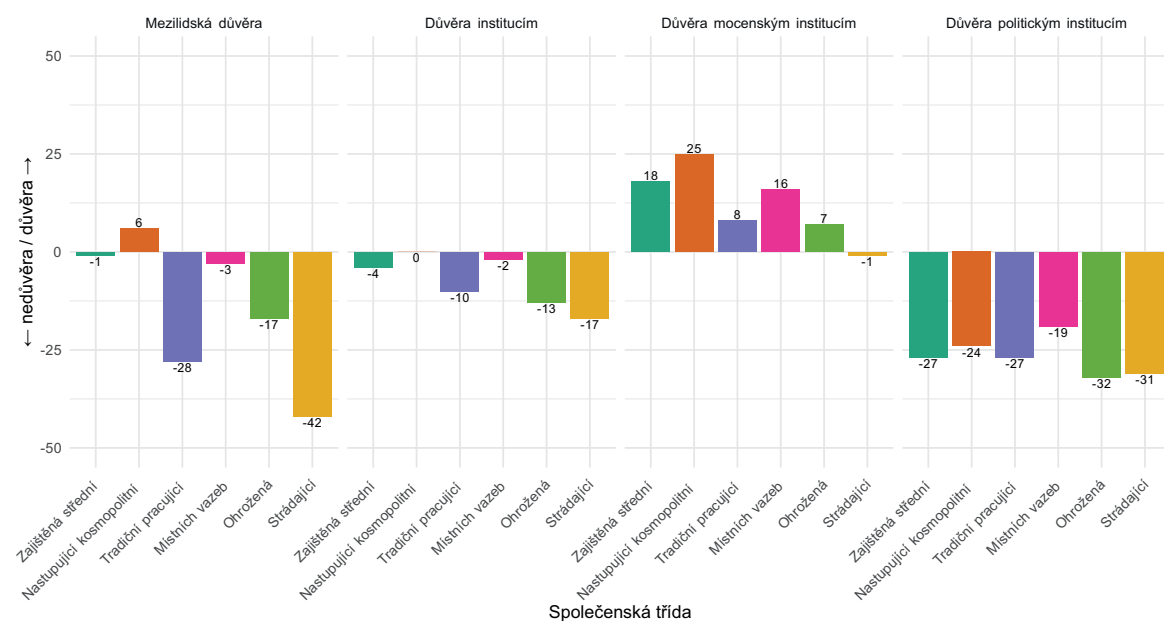
Jednotlivé třídy se liší jak v míře mezilidské důvěry, tak v míře důvěry institucím této země. Z hlediska důvěry lidem je to právě *Strádající třída*, která pocituje nejmenší důvěru lidem. Je následována dvěma nižšími středními třídami, konkrétně *Tradiční pracující třídou* a s jistým odstupem *Ohroženou třídou*. Naopak *Třída místních vazeb* a *Zajištěná střední třída* jsou si z hlediska obecné důvěry podobné s citelně vyšší mírou

důvěry než první tři jmenované. Třída, která se skutečně odlišuje, je *Nastupující kosmopolitní třída*, u které se důvěra lidem jako u jediné dostala na našem teploměru do kladných hodnot. Obecná mezilidská důvěra, která byla v našem výzkumu měřena názorem na poctivost lidí, je pro fungující společnost velmi důležitá a její deficit u *Strádající třídy*, ale i u *Tradiční pracující třídy*, která je ekonomicky poměrně zajištěná, může do budoucna znamenat problém.

Co se týče důvěry institucím, i v tomto případě je to opět *Strádající třída*, která si drží největší odstup. Je následována *Ohroženou třídou* a *Tradiční pracující třídou*. *Zajištěná střední třída*, *Třída místních vazeb* a *Nastupující kosmopolitní třída* projevují vyšší míru institucionální důvěry. Při bližším pohledu na institucionální důvěru je patrné, že panuje vyšší důvěra mocenským institucím, jako jsou soudy a policie, než politickým institucím, jako jsou vláda a parlament, a to napříč všemi třídami. I když se všechny třídy shodnou ve vyšší míře důvěry mocenským institucím, přece jenom existují rozdíly, v jak velké míře jim důvěřují. Právě dvě vyšší třídy, *Zajištěná střední třída* a *Nastupující kosmopolitní třída*, jsou těmi nejvíce důvěřujícími, následuje *Třída místních vazeb*. I v tomto případě je to právě *Strádající třída*, která projevuje nejmenší míru důvěry. V menší míře důvěry politickým institucím nejsou jednotlivé třídy natolik rozdílné, i když nejmenší míru důvěry lze i zde zaznamenat u *Strádající třídy*, případně *Ohrožené třídy*.

Důvěra institucím je zásadní pro fungování demokracie, přičemž v míře této důvěry se odráží nejen důvěra v systém, ale hlavně výkon daných institucí a přímá nebo (médií) zprostředkovaná zkušenost s nimi. V tomto ohledu lze vnímat pozitivně, že jednotlivé třídy se shodnou ve vyšší důvěře soudům a policii, ale také varovně, že je u všech cítit skepse k politickým institucím. Co je však možná nejzávažnější, je právě lidské odcizení *Strádající*, ale i *Tradiční pracující třídy* projevující se nižší mírou důvěry lidem.

## Komu a čemu (ne)důvěřují zástupci společenských tříd



## Představy o struktuře společnosti

Cílem našeho výzkumu je zjistit, jaká je struktura české společnosti a jaké společenské třídy v ní lze najít. Kromě skutečného rozvrstvení však hraje neméně důležitou roli i to, jaké představy o rozvrstvení společnosti panují, tedy jak je vnímáno samotnými lidmi. Nejen skutečný stav, ale i představa občanů o tom, jaká je společnost, totiž ovlivňuje jejich jednání, postoje či aspirace.

Mínění obyvatel o rozvrstvení společnosti bylo ve výzkumu zjišťováno otázkou, u které si respondent mohl vybrat ze čtyř výroků doplněných obrázkem (viz rámeček Předložené varianty struktury společnosti). Nejvíce lidí (45 %) vnímá českou společnost jako pyramidu složenou z vyšší, střední a nižší třídy, které toho nemají příliš společného. Následuje představa (36 %), že je společnost rozdělena na tři skupiny, ze kterých jednu tvoří úzká elita, druhou rovněž velmi malá část nejnižší postavených, nicméně většina společnosti je někde uprostřed a lidé v rámci této většiny jsou víceméně stejní. Pouze 15 % lidí zastává myšlenku o rozdělení společnosti na dvě části, kde proti sobě stojí malá společenská špička a obyčejní lidé. A skutečně minimum lidí (4 %) vidí společnost jako zcela homogenní a bez rozdílů. Česká společnost jako celek se tak nevnímá jako beztřídní nebo zcela bez vrstev, ovšem nezastává ani názor, že by šlo o dvě skupiny, tedy elitu a ostatní, obyčejné občany. Přednost dostaly dvě představy o společnosti, které ji dělí na nižší, střední a vyšší vrstvy, ovšem každá jiným způsobem: jedna představuje tyto vrstvy jako relativně oddělené, žijící vlastním životem, ve druhé je zdůrazněna široká střední třída, ve které jsou si lidé podobní.

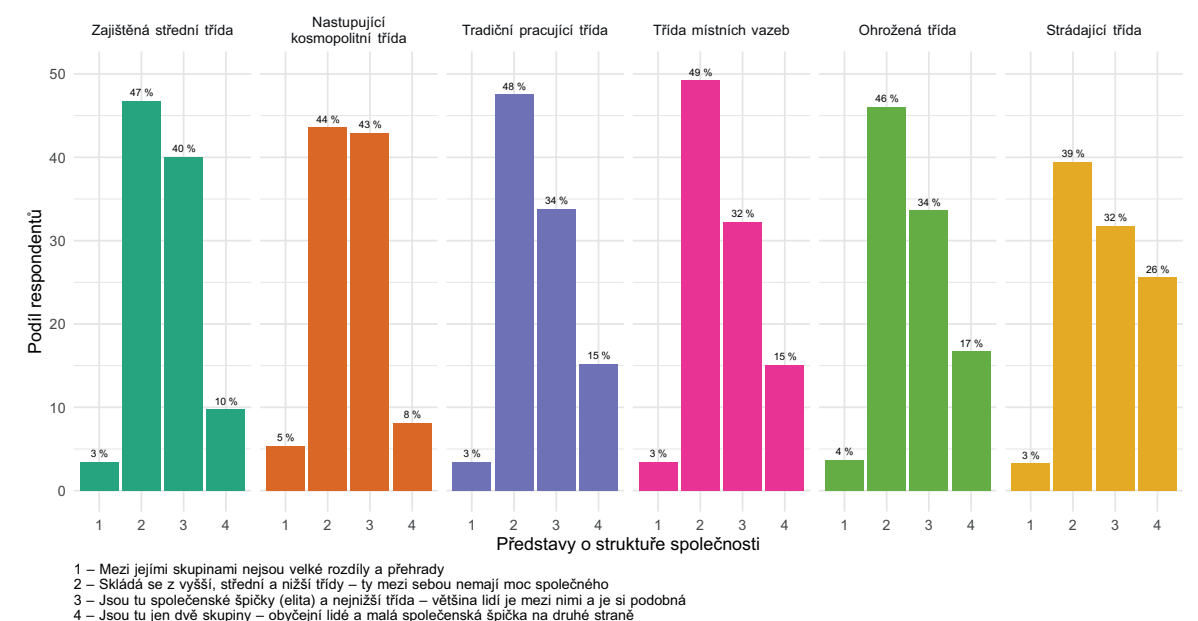
Otázkou však je: Jsou tyto celkové představy sdílené ve stejné míře všemi třídami? První pohled na rozdělení těchto představ v rámci jednotlivých tříd vede k závěru, že vnímání struktury české společnosti není diametrálně odlišné, což však neznamená, že neexistují rozdíly. Nejvíce ve svém pohledu vybočuje *Strádající třída*, v níž je výrazně větší podíl lidí (26 %), kteří se domnívají, že společnost je rozdělena pouze na dvě části – obyčejné lidi a společenskou elitu. Naopak dvě třídy, které můžeme chápat jako vyšší střední vrstvy, *Zajištěná střední třída* a *Nastupující kosmopolitní třída*, častěji zastávají názor, že společnost je rozdělena na tři skupiny, přičemž ve střední vrstvě si je většina lidí podobná. Zbylé tři nižší střední třídy, tedy *Tradiční pracující třída*, *Třída místních vazeb* a *Ohrožená třída*, se ve svých náhledech na rozvrstvení společnosti neliší. Největší rozdíl ve vnímání struktury společnosti tak vzniká na obou pomyslných koncích třídního dělení, přičemž lidé v těchto třídách mají jistou tendenci chápat sebe jako „obyčejné lidi“ a ze své optiky pojímat i celou strukturu společnosti.

### PŘEDLOŽENÉ VARIANTY STRUKTURY SPOLEČNOSTI

Vnímání struktury společnosti bylo ve výzkumu měřeno otázkou, která dala respondentům na výběr ze čtyř obecnějších variant jejího rozložení doplněných o schematické ilustrace:

1. Mezi jejími skupinami nejsou velké rozdíly a přehrady
2. Skládá se se z vyšší, střední a nižší třídy – ty mezi sebou nemají moc společného
3. Jsou tu společenské špičky (elita) a nejnižší třída – většina lidí je mezi nimi a je si podobná
4. Jsou tu jen dvě skupiny – obyčejní lidé a malá společenská špička na druhé straně

## Představy o struktuře společnosti

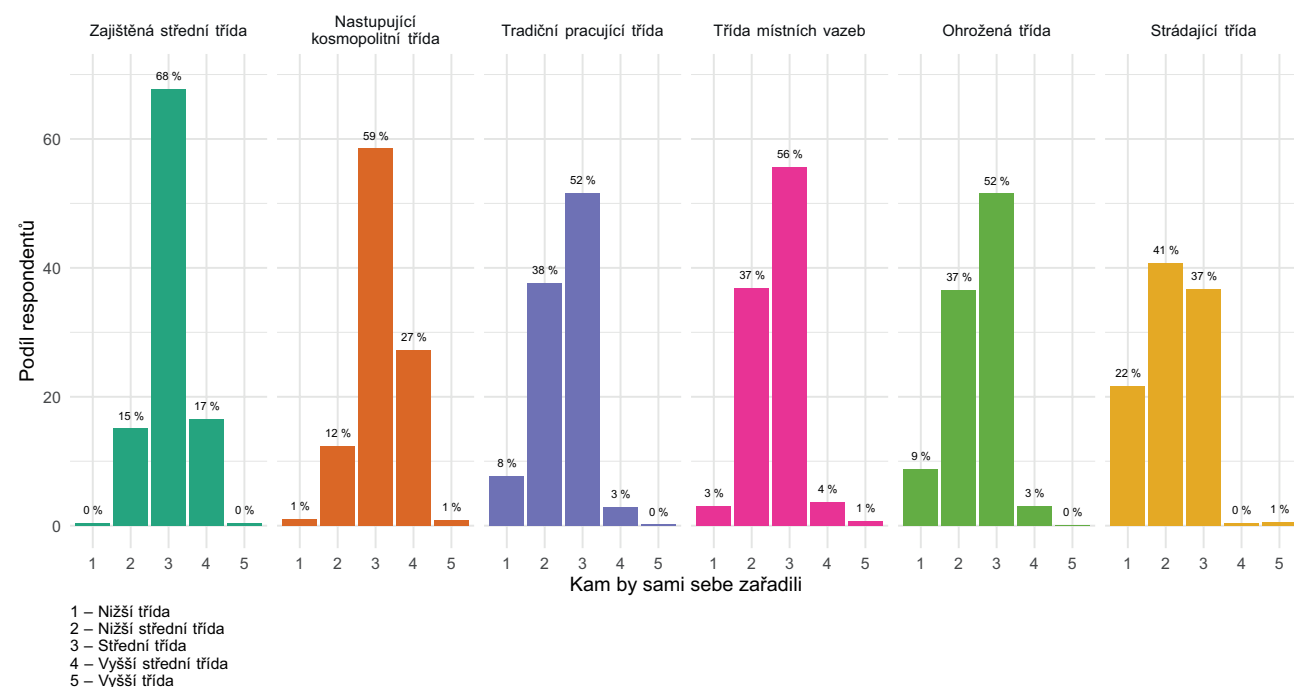


- 1 – Mezi jejími skupinami nejsou velké rozdíly a přehrady
- 2 – Skládá se z vyšší, střední a nižší třídy – ty mezi sebou nemají moc společného
- 3 – Jsou tu společenské špičky (elita) a nejnižší třída – většina lidí je mezi nimi a je si podobná
- 4 – Jsou tu jen dvě skupiny – obyčejní lidé a malá společenská špička na druhé straně

Trochu jiný pohled na představy o struktuře společnosti poskytuje sebezřazení příslušníků jednotlivých tříd do určité společenské vrstvy. Toto sebezřazení do jisté míry kopíruje rozvrstvení společnosti na třídy zjištěné ve výzkumu, ovšem jsou zde i na první pohled viditelné rozdíly. Většina lidí z každé třídy s výjimkou *Strádající třídy* totiž sama sebe řadí ke střední vrstvě. V případě *Strádající třídy* je zde zjevný posun k nižším třídám, ovšem i tak převládá řazení se k nižší střední a střední vrstvě. A naopak, i když velikost ekonomického, ale i sociálního a kulturního kapitálu činí ze *Zajištěné střední třídy* jednu z vyšších středních tříd, pouze celkem malý

podíl jejich příslušníků (17 %) takto vidí sama sebe. Velmi podobná je situace i u *Nastupující kosmopolitní třídy*, i když ta ve větší míře vnímá své výsadní postavení. Za vyšší střední vrstvu se považuje 27 % jejich příslušníků. A zatímco ke zcela nejnižší třídě se hlásí poměrně velká část lidí ze *Strádající třídy* (22 %), ale i menší podíl z *Tradiční pracující a Ohrožené třídy*, nejvyšší třída v podstatě není zastoupena. Takže i když se při hodnocení celkové struktury společnosti lidé kloní k tomu, že někde na její špičce je vyšší vrstva, vrstva elit, sami sebe do této skupiny řadí minimálně.

## Kam by sami sebe zařadili



### BOGARDUSOVA ŠKÁLA SOCIÁLNÍ DISTANCE

Bogardusova škála je již téměř sto let využívaný způsob, kterým lze měřit míru vstřícnosti vůči různým skupinám obyvatel. Respondent je dotázán, jak blízko by byl ochoten k sobě pustit příslušníka dané skupiny, přičemž blízkost může určit výběrem z následujících kategorií: životní partner – přítel – soused – spolupracovník, kolega – občan země – návštěvník země – nepřijal by ani jako návštěvníka země. Pokud je někdo ochoten například přijmout člena určité skupiny jako svého životního partnera, předpokládá se, že má pozitivní vztah ke skupině jako celku. Uvedené kategorie jsou navrženy a testovány tak, aby byly od sebe přibližně stejně vzdálené, tedy po jednotlivých krocích je dávkována vždy stejná míra vstřícnosti (nebo směrem ven nevstřícnosti). Například rozdíl v míře vstřícnosti mezi kategoriemi „kolega“ a „občan země“ by měl být velmi podobný jako rozdíl mezi kategoriemi „přítel“ a „soused“.

## Postoje vůči různým společenským skupinám

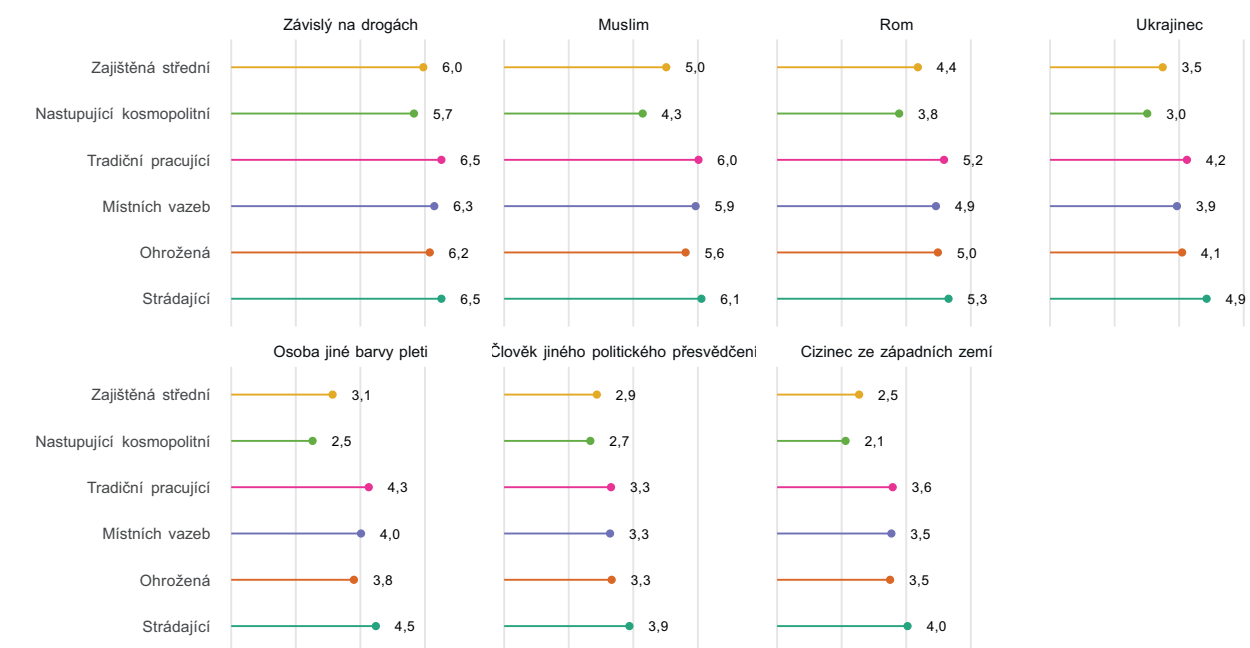
Každá společnost se skládá z různorodých etnických, politických, náboženských a dalších skupin, které spolu v daném prostoru žijí a sdílejí zdroje. Pokud je některá ze skupin vnímána zbytkem společnosti velmi negativně, zpravidla dochází k její diskriminaci, může se stát cílem celospolečenské frustrace, nebo napětí může přerůst až ve společenský konflikt. Postoje skupin mezi sebou a také postoje většiny vůči menšinovým skupinám jsou tak jedním ze zásadních ukazatelů společenské soudržnosti.

Vztahy k vybraným skupinám byly ve výzkumu měřeny pomocí Bogardusovy škály sociální distance (viz rámeček). Největší odstup má česká společnost vůči lidem závislým na drogách, kdy 67 % obyvatel by je nepřijalo ani jako návštěvníky České republiky. Druhou největší distancí mají Češi vůči muslimům, které by 38 % respondentů do ČR nepustilo a 34 % vpustilo pouze jako návštěvníky. Následují Romové, které by nepustilo do ČR 25 % respondentů a 25 % je akcep-

tuje maximálně jako občany ČR. Drogově závislí, muslimové a Romové jsou tak v očích veřejnosti pojmáni jako nejvíce nepřijatelné skupiny obyvatel. Ostatní šetřené skupiny již nejsou vnímány tak negativně.

Co se týče rozdílů mezi třídami, je zde patrný obecný trend, že třídy s vyššími kapitály jsou vůči skupinám tolerantnější. *Nastupující kosmopolitní třída* tak například zastává ke všem skupinám nejvstřícnější postoje, a naopak *Strádající třída* si udržuje od všech skupin největší odstup. Z tohoto trendu je zajímavou výjimkou *Tradiční pracující třída*, která je svými postoji vůči muslimům, Romům, osobám jiné barvy pleti a drogově závislým více podobná *Strádající třídě* než ostatním nižším středním třídám. Míru příznivého vnímání skupin totiž výrazně zvyšuje lidský kapitál a v menší míře také sociálně podpůrný kapitál, kterými *Tradiční pracující třída* disponuje spíše v menší míře. Vyšší míra zmíněných dvou kapitálů u *Nastupující kosmopolitní třídy* vysvětluje také to, že tato třída ve srovnání se *Zajištěnou střední třídou* příznivěji vnímá vybrané skupiny lidí. Ukazuje se tak, že lidé, kteří disponují schopnostmi překračovat komunikační bariéry, ať už jazykové, či technologické, jsou vůči různým skupinám vstřícnější.

## Vzdálenost na škále sociální distance



(větší číslo = větší distance)

## Rozdělovaná společnost

Téma rozdělené společnosti naplno otevřela první přímá prezidentská volba a podtrhla ji změna, kterou spustila ekonomická krize a urychlila krize migrační. České veřejné debatě a také politickému rozdělení od devadesátých let minulého století tradičně dominovala témata ekonomické povahy, která formovala vnímání pravice a levice. Usazování podoby trhu a skepse vyvolaná krizemi snížila u značné části populace důraz na ekonomická témata. To otevřelo prostor pro nová témata kulturní povahy, jako je migrace nebo globalizace, ale také částečně vrátilo do diskuse otázku prozápadního směřování země. Tato témata se stala výraznou součástí politického boje,

prostředí, obavy z globalizace, autoritářství nebo populismus, nejsou postoje natolik rozdílné, aby byly zásadní překážkou dialogu mezi skupinami ve společnosti.

Podle očekávání vidíme, že v postojích se často objevuje stejný vzorec vyčleněné *Strádající třídy* a liberálnějších postojových orientací *Nastupující kosmopolitní třídy* a *Zajištěné střední třídy*, byť se v daných tématech seskupení jednotlivých tříd nezřídka proměňuje. Postupně se budeme zabývat jednotlivými tématy a ukážeme, v čem a jakým způsobem je česká veřejnost rozdělená.

## Jak témata rozdělují společnost – rozdíl mezi postoji nejvíce odlišných sociálních tříd (seřazeno sestupně podle míry polarizace)

Obavy z migrace
Vnímání nerovností – rovnostářství, zásluhovost, přerozdělování
Prozápadní směřování
Vývoj po roce 1989 a využití šance
Více rozhodování lidem, méně voleným politikům
Korporace vydělávají na úkor ČR
Společnost je rozdělená na dva tábory
Materialismus – nutnost prosadit vlastní zájmy, důležitost majetku
Společnost stojící na autoritě – silný vůdce, přizpůsobení se
Nejistota z budoucího vývoje
Nadřazenost vlastní kultury
Více žáků na učiliště
Zájem o politiku a dění okolo sebe
Víra v Boha
Životní prostředí – klima a ochota se omezit
V české společnosti je soulad
Rozdělování studentů podle nadání
Patriotismus – hrdost na vlastní zemi

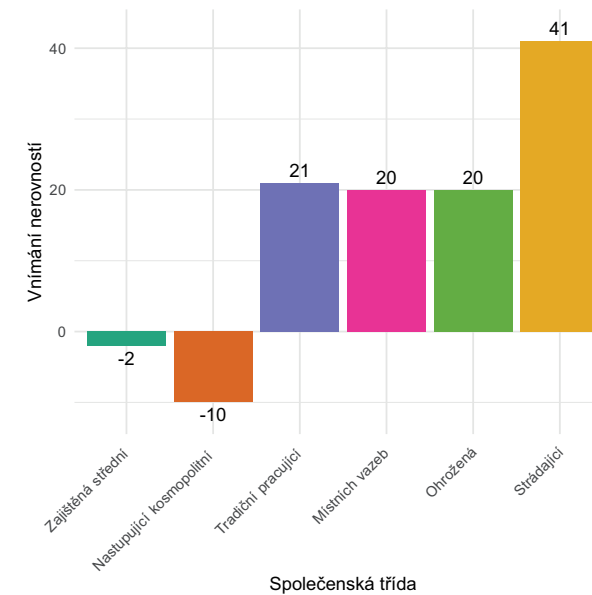
a tím také předmětem mediálního zájmu, aniž by ale vytlačila otázky ekonomické povahy. Tento typ diskuse nicméně často vede k zdání, že téma má jen dvě krajní polohy, což samozřejmě společnost polarizuje.

Naše analýza se zaměřila na obecné postoje, které formují představu člověka o fungování společnosti a pomáhají mu utvářet názor na dílčí události, které se okolo něj dějí. Výčet osmnácti postojových linií by bylo jistě možné dále rozšířit, ovšem i přesto podává jasnou představu o postojích české společnosti. Z nich se objevují tři, o kterých je možné říct, že společnost rozdělují. Jsou jimi nerovnosti, vnímání vývoje po roce 1989 a směřování do budoucna, a částečně také migrace. Naopak u řady dalších, jako je nacionalismus, vzdělávání, životní

### NE TAK SKRYTÉ NEROVNOSTI

Vnímání sociálních nerovností ve společnosti je klíčem k pochopení dalších štěpících linií. Z celkového pohledu vidíme, že se zřetelně vyděluje *Strádající třída*, která pociťuje nerovnosti ve společnosti zcela zásadním způsobem, na druhém pólu stojí *Zajištěná střední třída* a *Nastupující kosmopolitní třída*. Její příslušníci nerovnostem připisují důležitost, ale není to pro ně klíčové téma. *Ohrožená třída*, *Tradiční pracující třída* a *Třída místních vazeb* stojí v tomto spektru uprostřed a vnímají nerovnosti poměrně výrazně. Jinými slovy to, že jsou nerovnosti příliš velké, si myslí zhruba polovina (55 %, respektive 49 %) představitelů prvních dvou jmenovaných tříd, 84 % *Strádající třídy* a tři čtvrtiny *Ohrožené třídy* (75 %), *Tradičně*

*pracující třídy* (73 %) a *Třída místních vazeb* (75 %). Podobnou trajektorii mají i postoje k tomu, zda záleží víc na vlastní pili, nebo na rodině, do které se člověk narodí, a otázka progresivního zdanění. *Strádající třída* také výrazněji než ostatní pociťuje, že se každý musí bít sám za sebe.



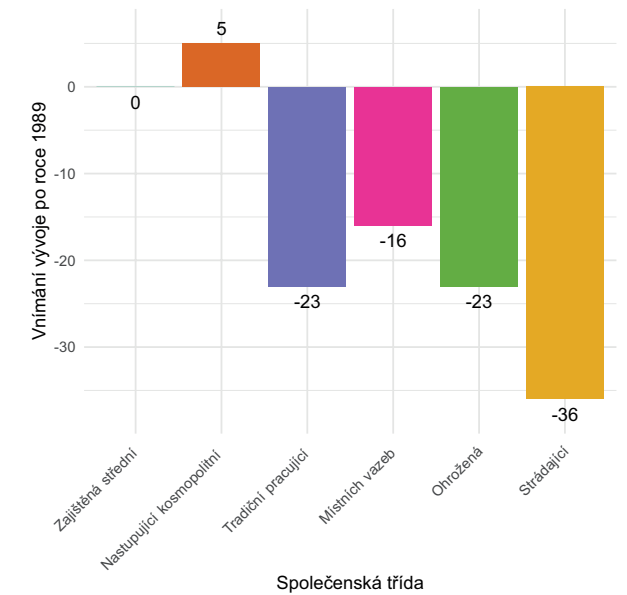
Česká republika se řadí k zemím, kde jsou příjmové rozdíly relativně nízké. Podle EUROSTATU má spodních 20 % obyvatel čtvrtinový příjem oproti nejbohatším 20 %. Zhruba 1,5krát vyšší jsou majetkové rozdíly (dané vlastněním nemovitostí). A srovnání tříd ukazuje, že existují i nerovnosti v kapitálech, které mohou ovlivňovat ekonomické postavení v budoucnu. Možná i proto jsou nerovnosti vnímány velmi silně, a zejména nerovnoměrně mezi jednotlivými třídami. To se posléze velmi silně odráží ve vnímání dosavadního vývoje a směřování, což zase souvisí s vnímáním migrace a globalizace.

### VÝVOJ PO ROCE 1989

Z obecného hlediska česká veřejnost hodnotí vývoj tak, že v posledních třiceti letech nejdeme úplně špatným směrem, ale zahodili jsme řadu šancí, které jsme měli. Pozitivní hodnocení převažuje u *Zabezpečené střední třídy* (65 %), *Nastupující kosmopolitní třídy* (67 %) a *Třída místních vazeb* (54 %). U dalších převažuje negativní hodnocení, ať už mírné jako u *Tradiční pracující třídy* (52 %), nebo výraznější (*Ohrožená třída* 55 %, *Strádající třída* 62 %). Celkové hodnocení, které je zobrazeno v indexu hodnocení vývoje, pak ale výrazně snižuje pocit, že vše mohlo být ještě lepší, kdyby naše politická reprezentace nepromrhala některé příležitosti.

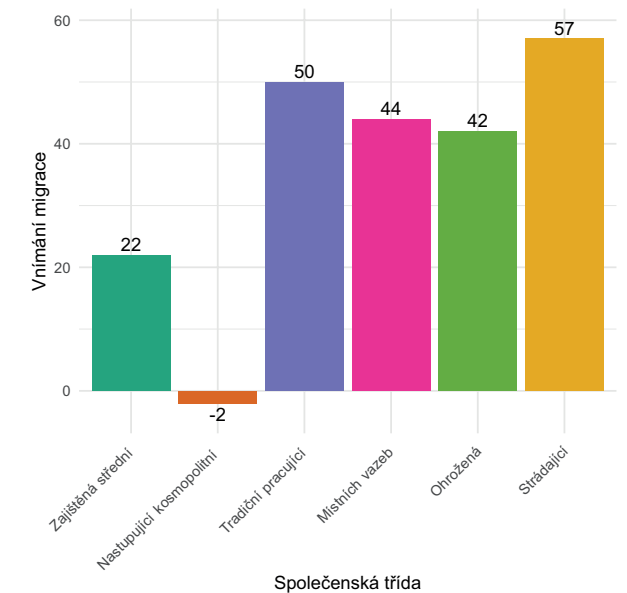
S ohlednutím na dosavadní vývoj velmi úzce souvisí i to, jak lidé vnímají naši prozápadní orientaci a zapojení do institucí jako NATO nebo EU. Česká veřejnost otázku nevnímá jako dilema obratu na Východ nebo Západ, jak by se mohlo zdát (na Východ se celkově obrací zhruba 4 % populace), ale otázky západního směřování a určité představy ČR jako mostu mezi světy nebo druhého Švýcarska (což je představa populární

od první republiky). Jednoznačnou prozápadní orientaci mají *Zajištěná třída* a *Nastupující kosmopolitní třída*, mírnou prozápadní orientaci *Tradiční pracující třída*, *Ohrožená třída* a *Třída místních vazeb*. Nejslabší orientaci na Západ má pak *Strádající třída*, ale ani ta toto směřování vyloženě neodmítá.



### PATRIOTISMUS VERSUS NÁRODOVĚCTVÍ

86 % jsou patrioti hrdí na to, že jsou příslušníky svého národa.  
53 % si myslí, že kultura našeho národa je lepší než většina ostatních.



### MIGRACE

Migrace je téma, které výrazně ovlivňuje veřejnou diskusi v posledních pěti letech. Veřejnost obecně preferuje ochranu vlastního způsobu života a kultury, zdůrazňuje možná bezpečnostní rizika. Imigranty jako hrozbu pro náš způsob života vidí 72 % veřejnosti. Z tohoto jednoznačného postoje se vymyká především *Nastupující kosmopolitní třída*. S menší jistotou než ostatní třídy to takto rovněž vnímá *Zabezpečená střední*

*třída.* Klíčovou roli přitom hraje lidský kapitál, tedy znalost cizích jazyků a práce s počítačem. Názor české veřejnosti je celkem jednoznačný v tom, že vyložených „příznivců“ migrace je omezený počet. Názory většiny ale nelze zaměňovat za bezpodmínečné odmítnutí. Jak ukazují například data Medianu z roku 2016, lidé se liší zejména v otázce, za jakých okolností imigranty akceptovat. Zároveň jde o hlavní téma posledních let, které podle průběžných měření CVVM ztrácí z pohledu veřejnosti postupně na intenzitě i aktuálnosti.

#### ROZDĚLENÍ ZDÁNÍM

Demokratické společnosti by měly usilovat především o dialog, nikoliv o názorovou shodu. Po třiceti letech od revoluce je česká společnost někde na půli cesty. I v dalších tématech samozřejmě existují vnitřní rozpory, ale tři základní štěpící linie, tedy nerovnosti, vývoj a směřování země a migrace, jsou klíčové pro pochopení toho, co se v české společnosti po třiceti letech odehrává. Právě tyto rozpory se pak zrcadlí v dílčích rozhodnutích, diskusích a politických deklaracích, paradoxně však jinak, než se formují postoje většiny společnosti. Jsme společnost rozhodnutá nesměřovat na Východ, nejistí jsme si především tím, zda chceme (a bylo-li by vůbec možné) jít vlastní cestou. Neexistuje zde také proud, který by chtěl zásadně kulturně proměnit naši společnost o množství lidí z jiných zemí, relevantní je spíše tematizovat, za jakých podmínek a z jakých kulturních okruhů. Naopak ale téma nerovnosti často ve veřejné diskusi redukuje na otázky sociálního vyloučení na straně jedné a velmi bohatých na straně druhé. Jeho důležitost si uvědomují zástupci všech tříd, ale s dost různou naléhavostí. Jak už ale bylo zmíněno, je zde celá řada témat, která společnost nerozdělují, byť se to z mediální prezentace může často zdát.

#### JAK SI FORMULUJEME NÁZORY

To ostatně ukazuje i fakt, že jednotlivé skupiny o stejném tématu hovoří často zcela odlišným způsobem, používají pro jeho pojmenování jiná slova a argumenty jednotlivých skupin se často vůbec neprolínají. Tam, kde jedni hovoří o potřebě ochránit kulturu a tradice, druzí mluví o xenofobii. Kde jedni upozorňují na problém kumulace moci v rukou úzké skupiny lidí, druzí cítí potřebu znovunabytí ztraceného řádu společnosti. Kde je možné vidět technologické inovace a pracovní příležitosti, je také možné poukázat na to, že nadnárodní korporace ignorují pravidla a činí se nepostradatelnými v životě každého z nás. Tento aspekt pomáhá vytvářet dojem, že je společnost nesmiřitelně rozdělená.

V celku je ale v populaci jen málo těch, kteří odpovídají archetypálním učebnicovým příkladům liberálů, křesťanských demokratů, konzervativců, fašistů. Ostatně řada z nás své postoje běžně nemá potřebu formulovat a obhajovat, jsou mělké a vratké. Jak se ukazuje, postoje jsou formulovány především naším sociálním okolím a žitou zkušeností poslední doby. Je jen málo těch, kteří zastávají názory, které nejsou v souladu s tím, jaký život žijí. Pokud jste v životě úspěšní, budete mnohem spíše zastávat názor, že úspěch je otázkou péle, a nikoliv toho, do jaké rodiny se narodíte. Pokud jste sami získali výuční list, budete mnohem spíše chtít, aby více mladých lidí mělo učňovské vzdělání.

#### FORMULACE POLOŽEK

Jednotlivé postoje respondenti hodnotili ve formě celkem třiceti šesti výroků na čtyřbodové škále souhlasu a nesouhlasu. Položky byly převzaty z uznávaných mezinárodních výzkumných šetření jako ESS nebo ISSP, dlouhodobých časových řad STEM a CVVM a mezinárodně uznávaných nástrojů měřících jednotlivé postojové rysy (autoritářství, xenofobie, populismus). Z kapacitních důvodů nebylo možné vždy položit celou sadu otázek, která je pro daný rys určena (to bývá často deset i více položek), proto analytický tým vybral vždy jednu až tři takové, které na základě statistických analýz dat ze zmíněných výzkumů daný postoj nejlépe identifikují.

Podobně jako je tomu u měření důvěry, i v tomto případě jsou některé postoje zastoupeny jednou položkou a jiné více položkami. Pro přehlednost výstupů jsou výsledky i zde prezentovány formou tzv. teploměru, tedy průměrnou hodnotou s hypotetickým rozpětím -100 až 100. Pokud jsou v textu prezentována procentní rozložení, týkají se vždy konkrétních otázek, nikoliv indexů.

Čtěte více Kunštát, D. (ed.) 25 let české demokracie očima veřejnosti. 2014. Nakladatelství Academia.  
Tematické analýzy STEM (stem.cz) a CVVM (cvvm.soc.cas.cz) k postojům veřejnosti a formování veřejného mínění.

Česká společnost je v tuto chvíli rozdělována tím, jak se o tématech hovoří a jakým způsobem se prezentují jako emotivní černo-bílé póly. Postoje různých tříd jsou spíš ale barevnou paletou, ze které lze vybírat a tvořit z ní demokratickou společnost. Byť nám někdy chybí chuť vzít do ruky štětec a začít.

#### ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Téma životního prostředí se stalo v plné síle předmětem veřejné debaty až v roce 2018 v souvislosti se suchem, změnami klimatu a kůrovcovou kalamitou. Češi a Češky jsou dlouhodobě pozitivně nakloněni ochraně životního prostředí, čtyři pětiny veřejnosti pak zastávají názor, že klimatické změny způsobené člověkem ohrožují naši budoucnost. V tom je česká veřejnost zcela jednotná i napříč třídami. Rozdíl je pak částečně v ochotě investovat do ochrany životního prostředí i na úkor vlastního pohodlí. U *Nastupující kosmopolitní třídy* tuto ochotu vyjadřuje 75 %, u *Tradiční pracující třídy* je to 47 %, u *Strádající třídy* 45 % a u ostatních 60 %. Protože se toto téma bude ve veřejném mínění dále formovat, potenciální rozpor se rýsuje spíš v tom, jaká je ochota omezit se ve vlastním životním stylu než diskuse o tom, zda problém existuje.

POVODŇOVÁ SOLIDARITA.  
V létě 2002 zasáhly Česko povodně (na snímku Chrástava) podobné těm, jimiž byla postižena Morava o pět let dříve (49 obětí). Obě tragédie vyvolaly velkou vlnu solidarity a nezištné pomoci.



## Role vzdělání a mobilita tříd

### PROČ JE TO DŮLEŽITÉ

Česká republika má jedny největších nerovností ve vzdělání v OECD. Výsledky v testech PISA na konci základní školy i to, zda směřujete na vysokou školu, výrazně závisí na vzdělání a socioekonomickém statusu vašich rodičů. Kromě velkých regionálních nerovností v kvalitě školství a jeho podfinancování je hlavním důvodem raná selektivnost českého školství. Děti třídíme do výběrových tříd a škol velmi brzo, v době, kdy o nich ještě často rozhodují zejména rodiče a to, jaké mají pro svoje děti vzdělávací aspirace. Zatímco děti aspirujících rodičů nastupují cestu na vysokou školu už v jedenácti letech přechodem na víceleté gymnázium, děti z nepodnětného a znevýhodněného prostředí stále častěji končí vzdělávání bez vyučení a střední školy. Ne ve všech státech to tak je – ve Finsku, ale i v Estonsku závisí vzdělávací úspěch na původu velmi málo.

Na dosaženém vzdělání přitom dosud v Česku velmi závisí výše příjmů i zasažení problémy, jako je nezaměstnanost. Existuje tak riziko, že vzdělávací systém tím, že posiluje vliv rodičovských ambicí a málo pomáhá dětem ze znevýhodněného prostředí, pomáhá mezigeneračně reprodukovat nerovnosti. Vyrůstat v chudobě znamená vysokou šanci, že v ní zůstanete a vychováte v ní své děti. Omezená sociální mobilita přitom může vést k uzavřenosti sociálních tříd a pocitu lidí z některých tříd, že v současném světě nelze dosáhnout úspěchu.

O nerovnostech ve vzdělávání více čtěte:

Matějů, P., Straková, J., Veselý, A. Nerovnosti ve vzdělávání: Od měření k řešení. 2010. SLON

Prokop, D., Dvořák, T. Analýza výzev českého vzdělávání. 2019. Eduzměna

### JAK SE DĚDÍ VZDĚLÁNÍ A JAK TO SOUVISÍ S TŘÍDNÍ PŘÍSLUŠNOSTÍ

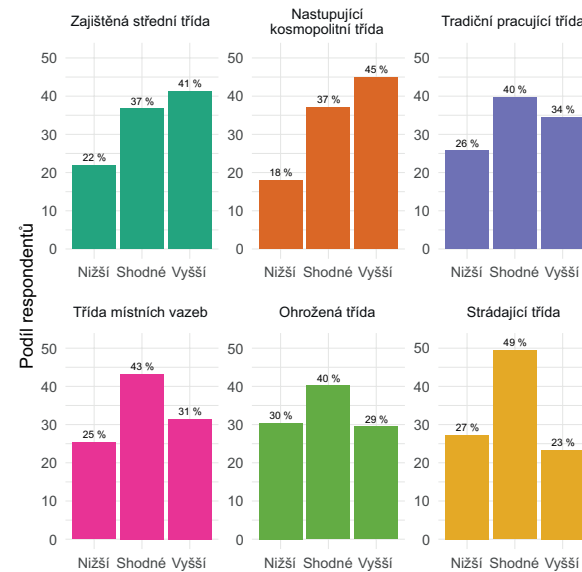
Sociální třídy se velmi liší ve vzdělanostní mobilitě. Příslušníci *Nastupující kosmopolitní třídy* ve 45 % případů překonali stupeň vzdělání, které dosáhl vzdělanější z jejich rodičů. Skoro stejně jsou na tom lidé ze *Zajištěné střední třídy*. Jen málokdy – v přibližně pětině případů – jsou na tom příslušníci této třídy vzdělanostně hůře nežli jejich vzdělanější rodič.

U *Tradiční pracující třídy* a *Třídy místních vazeb* dochází k mezigeneračnímu růstu vzdělanosti méně často – jen asi v třetině případů. U *Ohrožené třídy*, která z tří nižších středních tříd nejvíce trpí chudobou, je počet lidí, kteří překonají vzdělání svého vzdělanějšího rodiče, srovnatelný s počtem lidí, kteří na tuto úroveň vzdělání nedosáhnou (okolo 30 %). Tedy vzestupná a sestupná mobilita jsou u této třídy vyrovnané. Sestupná vzdělanostní mobilita pak převládá u *Strádající třídy*.

Kdo jsou lidé, kteří nedosáhli na nejvyšší vzdělání svých rodičů? To se v jednotlivých třídách mírně liší. U *Nastupující kosmopolitní třídy* a *Zajištěné střední třídy* jde nejčastěji o ty, jejichž rodič má vysokou školu, ale oni ji nedodělali či na ni nenastoupili. U nižších středních tříd jde o ty, kteří na rozdíl od rodičů nedosáhli na středoškolské vzdělání s maturitou. Specifickým případem je pak *Strádající třída*, ve které má přibližně čtvrtina (27 %) nižší vzdělání nežli rodiče. Polovina z těchto lidí, kteří zažívají sestupnou vzdělanostní mobilitu,

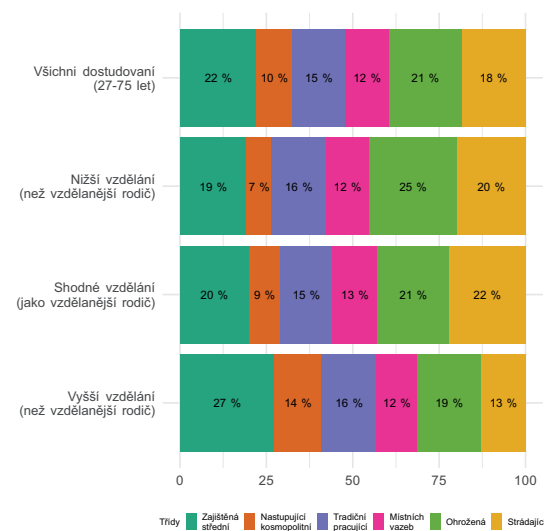
má jen základní vzdělání. Velmi často se také jedná o lidi nezaměstnané či nízkopříjmové. Právě zde je jeden z problémů českého vzdělávání, kterým jsou stále častější předčasné odchody ze vzdělávání.

### Vzdělání respondenta vůči nejvyššímu vzdělání rodičů (% v rámci třídy)



Dvě vyšší střední třídy jsou do jisté míry produktem vzestupné vzdělanostní mobility. Řadí se do nich přes 40 % respondentů, kteří překonali vzdělání svých rodičů. Mezi lidmi, kteří vzdělání svých rodičů ani nedosáhli, naopak skončilo ve *Strádající třídě* 20 %. Produktem omezené či sestupné mobility může být do jisté míry i *Ohrožená třída* pracovníků, kteří mají střední úroveň sociálního, kulturního a lidského kapitálu, ale díky podřadnějším pozicím malé příjmy a majetek. V této třídě skončilo 25 % lidí, kteří nedosáhli na vzdělání svých rodičů.

### Vzdělání respondenta vůči nejvyššímu vzdělání rodičů



Tyto vztahy přitom platí, i když kontrolujeme charakteristiky respondentů (pohlaví, věk), jejich bydliště, ekonomické problémy a vzdělání jejich rodičů. Pokud respondent s těmito shodnými výchozími podmínkami překonal vzdělání svých rodičů, má zhruba třikrát vyšší šanci zařadit se do *Nastupující kosmopolitní třídy*, dvakrát větší šanci být v *Zajištěné střední třídě*, a naopak výrazně klesá pravděpodobnost, že je příslušníkem *Strádající třídy*.

### PŘENOS NA DALŠÍ GENERACI – ASPIRACE RODIČŮ NA VZDĚLÁNÍ DĚTÍ

Respondenti, kteří mají vyšší vzdělání, významně častěji aspirují na to, aby jejich děti měly vysokou školu. Zajímavé přitom je, že mezi stejně vzdělanými lidmi mají vyšší vzdělanostní aspirace pro děti ti respondenti, kteří měli vzdělanější vlastní rodiče. Hodnota vzdělání se tedy rámci rodiny kultivuje a dále přenáší napříč generacemi. I zde přitom existuje třídní rozměr, který je spojen s tzv. kulturním kapitálem. Podle některých sociologických teorií je právě tento typ kapitálu spojený s vyšší intenzitou kulturních aktivit a orientací v kultuře jedním z nástrojů diferenciací různých typů střední a nižší střední třídy. Kulturní kapitál tedy mezi ekonomicky srovnatelnými segmenty společnosti odděluje ty, které se silně orientují na vzdělání, a dokáží tak lépe reprodukovat a posilovat svoje postavení napříč generacemi (Špaček 2018).

Tuto hypotézu a význam kulturního kapitálu v popisu třídní struktury data z výzkumu potvrzují. Lidé se středním vzděláním a nadprůměrným kulturním kapitálem aspirují na vysokoškolské vzdělání svých dětí výrazně častěji (66 %) než středoškoláci s průměrným kulturním kapitálem (47 %). I to je

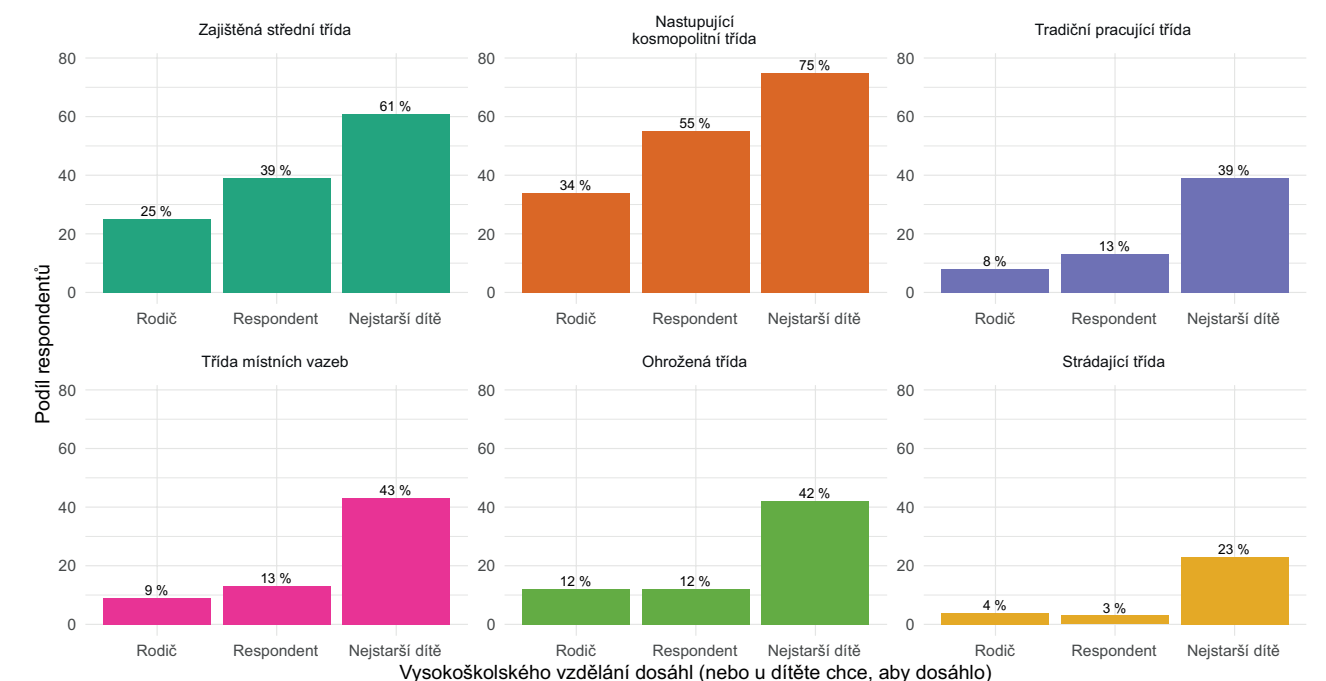
jedním z důvodů, proč se vzdělanostní aspirace *Ohrožené třídy* blíží spíše zbylým dvěma nižším středním třídám (*Tradiční pracující třída* a *Třída místních vazeb*) nežli *Strádající třídě*, která jí je jinak blíží z hlediska ekonomického statusu.

Popisovaný stav je možné shrnout na základě celkových posunů mezi generacemi u příslušníků jednotlivých tříd. *Zajištěná střední třída* a *Nastupující kosmopolitní třída* vycházejí z prostředí s častějším vysokoškolským vzděláním. To dokázali rozšířit a dále v tom pokračují jejich děti – 61 % dětí rodičů ze *Zajištěné střední třídy* již dosáhlo vysokoškolského vzdělání či na to jejich rodiče aspirují, mezi *Nastupující kosmopolitní třídou* je to dokonce 75 %. *Tradiční pracující třída* a *Třída místních vazeb* ve vzdělání jen mírně překračují standard svých rodičů. Vzdělanostní mobilita se ale bude týkat části jejich dětí. Přibližně 40 % jejich dětí má či by si jejich rodiče přáli vysokoškolské vzdělání. *Ohrožená třída* je podobná *Strádající třídě* kromě častější chudoby v tom, že příliš nezažila mezigenerační nástup vzdělanosti. Odlišují se ale v tom, že u *Ohrožené třídy* je kulturní kapitál a vzdělanostní aspirace stále součástí „rodinné výbavy“, čemuž odpovídají i aspirace pro jejich děti.

Vzdělanostní aspirace jednotlivých tříd jsou extrémně odlišné, což může vést k reprodukci třídní struktury ve vzdělávacím systému. Ten totiž kvůli existenci výběrových škol a tříd a velké uzavřenosti proudů středního vzdělávání třídí děti ve věku, kdy na vzdělanostní dráhy mají největší vliv právě jejich rodiče.

Pozn: Počítáno z respondentů ve věku 27 a více let, kteří ukončili vzdělání. U dětí je počítáno zastoupení VŠ vzdělaných či studujících z těch, kteří již dokončili vzdělání či studují VŠ.

### Vysokoškolské vzdělání v generacích – srovnání tříd





# Posledních sto – posledních třicet let

## Od lehkomyšlné euforie k zatuhlé nedůvěře

### Petr Pithart

Československá socialistická republika se před třiceti lety věru nepodobala Československé republice z roku 1918. Tehdy v novém státě žilo osm národů, respektive národnostních menšin, převládala euforie a sebevědomí, že budeme podle slibů Edvarda Beneše na jednáních o mírových smlouvách „něco jako Švýcarsko“: tedy velkorysou soudržnou společností občanů, založenou na jejich politické loajalitě bez ohledu na národnost či náboženskou víru.

Takovou společností jsme se nestali.

### „ČISTÝ“ STÁT – A CO S NÍM?

Česká republika je v posledních šestadvaceti letech státem národnostně zcela homogenním, etnicky po Islandu „nejčistším“ v Evropě. Česko skutečně patří jen Čechům. Jsme poprvé po více než tisíci letech národním státem, národním ve smyslu etnickém, kmenovém. Není již nad čím, nad kým vztyčit vyšší patro politického národa, tak jako Němci, Italové a Francouzi vztyčili patro „helvétské“ nad soužitím tří národů.

Česká republika se za třicet posledních let proměnila v unitární, centralizovaný stát. Protože se češství od vzniku samostatného státu neproblematicky a necitlivě chápalo jako českoslovenství, převládal po rozdělení státu 1. 1. 1993 rozpačitý dojem, že Česká republika je to, co z Československa – zbylo. Co s ním? Jaké má „Česko“ národní zájmy?

Inu, ty národní! Dále se nedospělo. Česká republika je nejeuroskeptičtější zemí Unie a pošetile se dnes přivazuje k Maďarsku a Polsku, jako by chtěla znovu potvrdit existenci „východní“ Evropy – která mimo jiné odmítá solidaritu nejen s uprchlíky, ale i s Řeky, Italy, Španěly... A která je nakročena opustit liberální demokracii.

Státy tzv. Visegrádu jsou vnímány jako nesolidární potíživé, kteří vnucují Evropě dojem, že jsou tím, kdo se veze za vozem.

Je totiž nejen oněch sto let, ale i těch posledních třicet let procesem dělení, etnického čištění, vydělování, obav a strachu z jiných, cizích.

Česko jako demokratická parlamentní republika a zároveň právní stát není ovšem zcela uzavřeným státem, ale státem, který drží na dveřích do země obě nohy. Jen v minimální míře uděluje azyl a státní občanství. Je s Polskem jediným státem v Evropské unii, který nepřijal jediného uprchlíka a hrdě se k tomu svými politiky hlásí. Děje se tak se souhlasem většiny obyvatelstva. Před druhou světovou válkou bylo naopak Československo zemí otevřenou uprchlíkům z Německa i Rakouska, zemí sociálních a křesťanských demokratů, Židů, komunistů.

V zemi sice žije přes půl milionů cizinců, převážně Ukrajinců, Slováků a Vietnamců. Žijí tu však jako jednotlivci, jako pracovníci, se kterými se nemusí vyjednávat kolektivní práva (autonomie, župy, národnostní oblasti, federalizace...). To je zásadní rozdíl od první republiky, která mnohé z toho

alespoň slibovala. Cizinců jako pracovních sil by bylo třeba mnohem víc, ale dveře zůstávají jen opatrně přivřené.

Jak k těmto v Evropě ojedinělým a destruktivním postojům přispěl vývoj v posledních třiceti letech?

Pro etnicky homogenní stát by mělo být na první pohled snazší udržet elementární občankou jednotu, ale opak je pravdou. Jde totiž o to, jakými cestami se k této „čistotě“ dospělo: procesy vyhánění a vydělování, protiústavní odstoupení území (Podkarpatská Rus), zbrklé rozdělení státu (zbavit se Slováků a s nimi i Maďarů jako těch, kteří nás brzdí v reformách a na cestě do EU) se podepsaly na formování postojů uzavřenosti až strachu z cizinců. Zbyli jen Romové, se kterými si nevíme rady.

### PROČ SE VYTRATILA DŮVĚRA V POLITIKU?

Politický, ústavní systém je sice nastaven dobře – ústava platí od jejího vzniku jen s menšími změnami –, jenomže: poměrný volební systém vede obvykle k vytváření koaličních vlád, tedy k dohodám a kompromisům, pokud se koalující strany přidružují pravolevé osy v důsledku srozumitelně nastavených hodnot. Což se u nás neděje a tato osa je čím dále tím více zpochybňována. Vládní moc inklinuje ke kancléřskému typu se silným postavením premiéra ve vládě. V posledních letech je obojí narušováno prezidentem se silnou legitimitou, danou také přímým způsobem jeho volby, který kancléřský způsob vládnutí eroduje a inklinuje k de facto poloprezidentskému (autoritářskému?) systému.

Stranický systém ke sjednocování bohužel nevede, ačkoli politické stranictví je obvykle jednou z cest k integraci společnosti. Byl totiž od půli devadesátých let několikrát zdiskreditován velkými, většinou neodhalenými, nevyšetřenými či neodsouzenými korupčními skandály, politickým klientelismem a oligarchizací. V důsledku těchto zklamání a silných protikorupčních nálad vznikaly a vznikají svérázné subjekty, obvykle nová hnutí, založená na ad hoc hodnotově vyprázdněném pragmatismu. Záměrně nejsou ani pravé, ale levé, aby mohly být „podle toho“ takové i onaké. Jsou to čím dále tím více ekonomické podniky s podbízivým marketingem.

Důvěra v politiku, v politické instituce byla totiž podvratně tak podstatně narušena, že dosud nenastal obrat ke znovuzískání důvěry ve standardní politické stranictví.

Prvním takovým narušením byl způsob, jakým bylo rozděleno Československo: kabinetním jednáním předsednictev dvou politických stran (Klausovy ODS a Mečiarovy HZDS), které si ve volbách v červnu 1992 neřekly o mandát k rozdělení, nicméně rozdělení za pět týdnů v čase dovolených diskretně dohodly. Referendum ústavně připravené k tomu účelu bylo těmito lídry odmítnuto jako prý možná komplikace. Nakonec rozdělení prošlo ve federálním parlamentu o jeden jediný hlas z tří set padesáti.

Lidé si uvědomili, že nejsou-li dotázáni ani v tak osudově důležité otázce, jakou je rozdělení státu, nejsou

a nebudou zřejmě tázáni ani v jiných věcech, a od politiky se odvrátili.

Druhou ranou do důvěry v politiku a instituce byla tzv. opoziční smlouva dvou nejsilnějších stran – ČSSD a ODS. Ty se rozhodly protiústavně změnit volební systém na de facto většinový, aby menší strany byly vypuzeny z politického systému, a zavázaly se neshodit jedna druhou (hlasováním o důvěře vlády), a to na věčné časy.

Volební reformu sice Ústavní soud zarazil jako protiústavní, ale čtyři roky vlády ČSSD s krytými zády ODS mohutně napomohly rozšíření bezrestné korupce na všech úrovních včetně komunální, a zejména krajské (podvody s evropskými dotacemi). Opoziční smlouva byla de facto zrušením opozice. Byla však nečekaně – a naštěstí – vypovězena předsedou ČSSD Vladimírem Špidlou, což byl čin záchrany státu před čím dále tím více duopolem dvou stran.

Reakcí na tyto dvě události byla a je apatie a neohodnost voličů na jedné straně a pošetilá, krátkodobá důvěra (a vzápětí zklamání) v nové a nové volební subjekty. Mezi de facto nepolitickými, totiž toliko pragmatickými uskupeními (bez pravolevého hodnotového nastavení) se lidé cítí dezorientováni a volí spíše podle momentálních pocitů a osobních sympatií než podle rozumu a zkušenosti.

Negativní volební kampaně jsou ty neúspěšnější. Emoce dokáží mohutně spojovat, ale i mohutně rozdělovat.

Politika tak neintegruje, nepřehledňuje. Zvětšuje nepodstatné rozdíly, a naopak minimalizuje šance na kompromisy, na konsenzus v zásadních věcech.

### ODCIZENÁ PRAHA – A DÁL?

Sjednocování nad podstatnými problémy neusnadňuje ani územněsprávní uspořádání. V roce 1992 byla – po zrušení krajů – zahozena šance na návrat ke skladnému, nespornému zemskému zřízení jako typicky středoevropský způsob, jak nerespektovat historické entity, údajně z obav o „novou dualitu“ a následně „odtržení“ Moravy.

Po osmi letech vakua se přistoupilo na zřízení čtrnácti krajů, z nichž některé byly vytvořeny zcela svévolně: například kraj Vysočina, dvě rivalizující dvojice krajů (Ústí nad Labem – Liberec, Pardubice – Hradec Králové); zbyl nejmenší kraj Karlovarský, který nikdo nechtěl. Kraje v Čechách (míněno původně v království) neodpovídají přirozeným regionům, protože takové tu neexistují a neexistovaly. Čechy jsou už odedávna centralizované, totiž přirozeně spádové do Prahy uprostřed kotliny. Praha je jedno z mála hlavních měst v Evropě, které se po tisíciletí „nehnulo“. Bylo to zprvu dáno přirozenými geopolitickými podmínkami. Je sídlem moci světské i duchovní.

Centrální orgány (se šťastnou výjimkou justice) zůstaly všechny v Praze. Praha se tak stala světem pro sebe a aniž to ví, odcizuje se – také zdaleka nejbohatší – zbytku země, zejména venkovu. Ten si s pocitů opuštěnosti žije také sám pro sebe a na Prahu politiků se nespolehá. Komunikuje mezi sebou v bublinách odstrčených, zapomenutých.

Obcí je celkem 6245, což je evropský unikát. (Jen Francie má k osmatřiceti tisícům obcí, tam ale zároveň fungují

i instituty „svazků obcí“). Velké množství obcí je sice u nás tradiční, ale je to čím dále tím více nepraktické. Žádný proces postupného slučování ke společným projektům a ke vzájemné spolupráci a politickému vlivu neexistuje, spíše je tendence dále se dělit. Vzpomínky na normalizační slučování obcí a sobectví silnějších jsou stále živé.

Je to jeden z obecných výrazů vzájemné nedůvěry souseda k sousedům. Česká republika je totiž mimořádně centralizovaná – obce i kraje dostávají z centra, z Prahy, málo peněz na vlastní rozvoj. Spory o rozpočtové určení daní jsou věčné. Centralismus je zde „druhou přirozeností“, samozřejmostí.

V důsledku těchto politických a administrativních osobitostí je základním problémem země manko vzájemné důvěry, a to na všech úrovních, posilující vzájemnou neochotu ke spolupráci. Právní řád se podle toho konstruuje jako stále detailnější, nepřehledný a svazující podnikání, zejména z veřejných peněz: předpokládá se, že všichni budou šidit. Jeden druhého a všichni stát. Je to zatím bludný kruh.

Manku nedůvěry přispívají lokální rozdíly, které se zvětšují, nikoli zmenšují. Tragickými se tyto rozdíly stávají mezi českým a moravským pohraničím (Sudety a oblasti bezohledné industrializace) a zbytkem země, především Prahou. Daleko nejbohatší Praha jako by byla jiným světem. Sever vykazuje daleko nejvíce sociopatologických jevů včetně narůstajícího počtu tzv. vyloučených lokalit (nejen Romové). Za třicet let se situace spíše zhoršila.

### SAMI. A CO TO PŘINESE?

Předpoklady všelikého rozdělování jsou v České republice velmi silné. Světové globalizační trendy je jen zvětšují. Globalizace s nepostřehnutelnou rychlostí a nepředvídatelností přesouvá kapitál bez lokální odpovědnosti k místům i pracovníkům všude na světě, také u nás. Svět se v důsledku takto rychlých změn stává nesrozumitelným, nepřehledným, nespravedlivým. Nepřátelským. Globalizací opuštění a ukřivnění lidí proto prostřednictvím sociálních sítí pochopitelně dychtivě nasávají další a další pocitů nepřátelství, nedůvěry a propadají pocitům vzdoru opuštěných, zapomenutých.

Po více než tisíc let žijeme ve „státním domě“. Ať již se jmenoval jakkoli, ať měl jakoukoli formu, ať sahal k Jadranu, či k Baltu, ať v něm vládli ti, či oni, také naše panovnické rody – museli jsme se v něm domluvit, porovnat s nějakými jinými. Dnes poprvé žijeme ve státním domě sami. Dokonce bez Němců, a přitom v historických hranicích! Převážně jsme tomu tak nakonec chtěli. Nebyl to vlastně tajný český sen odevždy? Je to zásadní proměna v našem národním způsobu bytí. Nejde už o to ji zvrátit, jde o to vědět, jaké konkrétní důsledky tam či onde přináší. Dobré i nečekaně zlé.

Pyšná osamělost menšího, etnicky vyčištěného národa by byl důsledek nejhorší.

(Mezilitulky redakce)

*Autor je signatář Charty 77, politik (mj. předseda české vlády, senátor i dlouholetý předseda horní komory Parlamentu ČR), autor řady knih o historii a politice.*

ZNOVU NA LETNÉ. Třicet let po sametové revoluci opět nespokojení lidé zaplnili Letnou. Červnová demonstrace na podporu právního státu, proti Marii Benešové a Andreji Babišovi sice nepřivedla stejně velké davy jako v listopadu 89. Přesto 300 000 nespokojených na jednom místě bylo největší demonstrací za celé období svobodného státu.



